

Hedonistički elementi u dramskom opusu Marina Držića

Hlavati, Ana

Master's thesis / Diplomski rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:294985>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2021-01-16**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Filozofski fakultet

ANA HLAVATI

HEDONISTIČKI ELEMENTI U DRAMSKOM OPUSU MARINA DRŽIĆA

Diplomski rad

Pula, 2016. Godine

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Filozofski fakultet

ANA HLAVATI

HEDONISTIČKI ELEMENTI U DRAMSKOM OPUSU MARINA DRŽIĆA

Diplomski rad

JMBAG: 0303011938, redoviti student

Studijski smjer: Hrvatski jezik i književnost

Predmet: Hrvatska renesansna drama

Znanstveno područje: Humanističke znanosti

Znanstveno polje: Filologija

Znanstvena grana: Kroatistika

Mentor: prof. dr. sc. Valnea Delbianco

Pula, rujan, 2016. Godine

Sadržaj

1. UVOD.....	1
2. MARIN DRŽIĆ – KNJIŽEVNA IKONA HRVATSKE RENESANSE	2
3. KULTURNOPOVIJESNO RAZDOBLJE RENESANSE.....	6
3.1. Renesansa u svjetskoj književnosti	8
3.2. Renesansa u hrvatskoj književnosti.....	8
4. HEDONIZAM – NAUK O UŽIVANJU.....	9
5. HEDONIZAM U DRAMSKOM OPUSU MARINA DRŽIĆA	15
5.1. Gastronomski užici	16
5.2. Enološki užici.....	20
5.3. Puteni užici.....	23
5.3.1. Prostitucija.....	23
5.3.2. Udvaranja.....	27
5.3.2.1. “Štipanje” godišnica.....	31
5.3.3. Spolna (ne)moć starijih osoba	33
5.3.4. Mitološki likovi u znaku putene čežnje	35
5.3.4.1. Udvaranje seljaka i pastira vilama	36
6. MLADOST-LUDOST	38
6.1. Rastrošnost.....	38
6.2. Nepodopštine mladih	40
6.3. Neodgovornost.....	43
6.4. Odnos mladih i starih	44
7. SLOBODA IZRAŽAVANJA: PSOVKE, KLETVE, ZAKLINJANJA, VULGARIZMI	47
8. PLES – PREPUŠTANJE UGODI	50
9. FUNKCIJE HEDONIZMA U DRŽIĆEVU OPUSU.....	52
9.1. Realitet i metaforika hedonističkih likova	54
9.2. Žena: putena grješnost i duh nevinosti	58
9.3. Karnevali i pirne svečanosti	60
10. ZAKLJUČAK.....	64
LITERATURA:.....	67

1. UVOD

Hedonizam se javlja u antičkom razdoblju kao učenje prema kojem je uroda ili užitak jedino intrinzično dobro ili dobro po sebi kojemu trebamo težiti. Osim u filozofskim školama, hedonizam se pojavljuje i u antičkim pjesmama koje slave život i njegove radosti. Također, prisutan je u slavljima, praznicima i blagdanima gdje se puk oslobađa društvenih stega i osjeća se oslobođeno. U današnje vrijeme hedonizam pretežito ima negativan prizvuk jer postaje problem modernog potrošačkog društva. Skroman užitak pozitivan je za čovjeka i donosi mu sreću, dok pretjerivanje u užicima dovodi do nekontrolirane pohlepe za primitivnim užicima i do zdravstvenih i psihičkih problema. Upravo nas je to ponukalo da istražimo povijest hedonizma u razdoblju renesanse kada se čovjekova tjelesnost i prirodnost, u odnosu na srednjovjekovlje, afirmiraju. Točnije, zanimalo nas je ima li i u kojoj mjeri hedonističkih elemenata u djelima najznačajnijeg hrvatskog i priznatog europskog renesansnog dramatičara Marina Držića. Nakon prikaza života i književnog djelovanja najznačajnijeg komediografa XVI. st. i kraćeg osvrtu na renesansu, pokušali smo definirati pojam hedonizma te njegovu zastupljenost u svjetskim i hrvatskim djelima. U zasebnim poglavljima o gastronomskim, enološkim i putenim užicima, mladosti, slobodnom izražavanju i plesu istražili smo i ispisali citate Držićevih drama kojima potvrđujemo zastupljenost hedonističkih elemenata. U zadnjem poglavlju osvrćemo se na funkcionalizam hedonističkih elemenata u djelima te na koji način se oni ostvaruju i odakle potječu.

2. MARIN DRŽIĆ – KNJIŽEVNA IKONA HRVATSKE RENESANSE

Marin Držić, ideal hrvatske renesansne književnosti, rodio se i proveo svoje djetinjstvo u Dubrovniku. O njemu nemamo dovoljno podataka kako bismo u potpunosti jamčili i rekonstruirali njegov život. Marin se rodio u uglednoj i trgovačkoj obitelji. Poznato je kako je Marin Držić najmlađi sin Marina Nikole Držića koji je po struci bio trgovac. Marinov otac oženio je Anuhlu Kotruljević i s njom imao dvanaestero djece od kojih je ostalo na životu pet sinova i dvije kćeri. Istraživači su utvrdili kako je 1508. godina, godina rođenja Marina Držića, premda nigdje nije zapisano. Držić je svoje obrazovanje započeo u gradskoj školi. Učio je temelje talijanskog i latinskog jezika, osnove književnosti, filozofije i logike. Upoznavanjem klasične starine uvodilo se Dubrovčane u humanizam. U višim je razredima Držić učio osnove prava, glazbe i astronomije. Takva naobrazba bila je slična modelu naobrazbe u Italiji, stoga se školovanje moglo bez ikakvih poteškoća nastaviti na talijanskim sveučilištima. Držić je zasigurno naučio puno o povijesnom i filozofskom konceptu antičkog svijeta. Također spoznao je i osnove kršćanskih teorija. Rektor škole koju je pohađao komediograf, bio je Ilija Crijević, koji je tada prenosio znanja o Plautu i plautovskoj komediji, čija je glavna književna namijena promjena čovjekova ponašanja u društvu. Crijević je svojim učenjacima htio prenijeti misao kako književna djela moraju, u ovom slučaju ističući Plauta, osim zabaviti, prenijeti i odgojnu korisnu poruku. Crijević je jedan od najučenijih hrvatskih pjesnika humanista. Ovjenčan je lovorovim vijencem u Rimu na akademiji Pomponija Leta. Nakon potresa 1520.godine, Dubrovnik je procvao. Zgrade, crkve, samostani nadograđuju se, prepravljaju i dotjeruju. Kao najmlađi sin, Držić je trebao nastaviti obiteljsku tradiciju stupanja u svećenički stalež. I tako je postao rektorom crkve Domino. Držić je postao aktivnim članom zajednice i stekao položaj na društvenoj ljestvici. 1526. godine grad je pogodila kuga sve do 1528. godine. Osim kuge, važan je događaj, političke prirode, bio i bitka kod Mohačkog polja u kojoj su Turci odnijeli pobjedu. Dubrovnik je postao samostalna Republika. U to se vrijeme Dubrovnik uspinjao kao trgovački grad i središte. Razvila se i kopnena i morska trgovina. Držićeva su braća većinom plovila i bila udaljena od obiteljskoga doma. Držić je pak putovao na selo u Rijeku, na Koločep, u Konavle, na Pelješac gdje je posjećivao ugledne dubrovačke obitelji. To su predjeli puni prirodnih ljepota poput bregova, proplanaka, šumarka i izvora, što podsjeća na pejzaže koje susrećemo u Držićevu

opusu. Držić je čitao i produbljivao svoju opsjednutost za odgovorima o čovjekovoj egzistenciji. Veliku su ulogu odigrale i Ciceronove teze o vrijednostima u životu, o kreposti i vrlini. Osim što se preko Plautovih komedija upoznao s kazalištem, u Dubrovniku je značajna bila i petrarkistička poezija, koja je isto utjecala na sliku života mladog Dubrovčanina. Osim djela koje je upijao, uvidio je i probleme republike. Nemilosrdna utrka za materijalnim dobrom, naglašavala je sliku puka, siromašnog i poniženog. Svakodnevni život bio je nasuprot humanističkoj nauci. Dok se manjina bogatila, većina je svakog dana smišljala kako da opstane. Držićeva obitelj se našla u beizlaznoj situaciji i izgubila je svoje posjede. Bankrotirali su. Kako bi se Držić spasio odlučio je vladu zamoliti za pomoć daljnjeg školovanja, što je tada i bila uobičajna praksa u Dubrovniku. Odlučio se na odlazak u Italiju gdje se nadao usavršenju nauka. Ne zna se što je točno studirao Držić, no nagađa se da je u pitanju kanonsko pravo, književnost ili retorika.

Siena je u 16. st. bila jedna od najrazvijenijih talijanskih komuna. U Sieni se moglo osjetiti humanističko i renesansno prodiranje ideja i nazora. Talijanska učenja komedija bila je zastupljena početkom 16.stoljeća. Kazališno društvo Congrega Rozzi uvodi i takozvanu pučku, narodnu komediju koja se nadovezuje na srednjovjekovnu farsu. Umjesto učenih i konvencionalnih obilježja komedije, likovi koji prevladavaju su pučki, seljački, čobanski. Oni su u potpunoj suprotnosti učenom građaninu te njihov primitivizam i nesnalaženje izaziva smijeh u gledatelja. U Sieni se tada bilježi i procvat javnih svečanosti, povorki, plesova, društvenih igara uz pratnju glazbe. Zabava na dvoru postaje važno obilježje tadašnjeg vremena. Unatoč neslaganjima i međusobnim sukobima stanovnika, zabave su omogućavale da se takvo stanje barem nakratko zaboravi. To iskustvo uvelike je motiviralo Držića za stvaranje vlastitih dramskih komada. Držić nije završio studij, no ne zna se zašto i zbog čega. Spominje se u njegovom životopisu i podulje uživanje u društvu grofa Kristofa von Rogendorfa, kojem je bio na usluzi tri mjeseca u Beču, te je s njim putovao i u Carigrad. Kada se ponovno vratio u svoj rodni kraj, tražio je svoje mjesto i ulogu u društvu. *Ako Dubrovčani nisu znali što Marin Držić misli i kakav je ugled bio postigao u Sieni, to je posve sigurno sam on dobro osjećao i zapravo tom spoznajom bio opterećen pri svom svakodnevnom ponašanju. Imao je već veliko iskustvo, imao*

je o sebi dobro mišljenje, a istodobno je vidio kako mu je u rodnom gradu dosuđena vrlo mala i skromna uloga.¹

Vrlo važno razdoblje i to književno-scensko Marinovo djelovanje je od 1547. do 1551. godine. Nastaju tada njegova najznačajnija dramska djela: *Pomet*, *Dundo Maroje*, *Tirena*, *Venera i Adon*, *Novela od stanca*. Pojavljuje se i njegov petrarkistički kanconijer. Držić je svoj mladenački pjesnički izraz pokazao u petrarkističko-ljubavnim pjesmama. Navodi Bogišić kako je Držićevo prvo djelo bila komedija *Pomet*, prikazana 1548. Godine 1549., ponovno 'prid Dvorom' prikazana je *Tirena*, a 1550. na piru Martolice Džamanjića *Novela od Stanca*. Godine 1551. izvedena su dva nova Držićeva djela, na piru Vlaha Držića *Venera i Adon*, a u Vijećnici komedija *Dundo Maroje*. Predstave su izvodile amaterske družine u pokladnim danima, kad se grad prepuštao igri i zabavi. *Pomet* je prvo djelo s kojim se pisac predstavio svom rodnom gradu. Ono na čemu je inzistirao je približavanje likova i događaja publici na način da ih smješta u svakodnevicu života: *Splet radnje uskladio je s fikcijom literarnih i konvencionalnih odnosa, ali je pritom djelo utemeljio i oživio dubrovačkom praksom.*² Vrlo vješto spajao je zabavnu ulogu književnosti s onom korisnom, poučnom. Ljudima je ukazivao na negativne strane ljudske prirode tj. upozoriti ih na njihove mane, uskogrudnost i neempatičnost. Skupio je družinu koju je nazvao i po drami, *Pomet*. Iako se publici svidjela predstava bilo je i onih kojima se nije svidjelo što su se prepoznali u negativnom kontekstu. Zbog toga, Držić je čak napadnut i ozlijeđen. Nije zapisan pravi razlog napada. Pretpostavlja se da je upravo predstava odigrala veliku ulogu u tome. Držić je uputio kritike društvu, progovarajući o oholosti, sebičnosti, škrtosti i neznanju. Od 1549. godine upustio se u usavršavanje pastirske igre koju je želio uokviriti domaćim smislom i odnosima. Ta je tradicija poznata još kod Nikole Nalješkovića, Mavra Vetranovića i Džore Držića, a Držić je to uspješno nastavio. Mavro Vetranović je, navodi Bogišić, u svojim eklogama i prikazanjima (*Porodenje Gospodinovo*, *Istorija od Dijane*, *Od porodenja Gospodinova*, *Posvetilište Abramovo*) ulogu pastira dodijelio običnim domaćim pastirima, obogatio je scenu i zbivanje, oblikovao dubrovačku pastoralu simbiozom idilično-pastoralnog i mitološkog svijeta uključivši uz to važan segment stvarnog domaćeg dubrovačkog ozračja. Kada se publici predstavio dramom *Tirena*, mnogima se ponovno zamjerio.

¹ R. Bogišić: *Marin Držić sam na putu*, 1996., str. 113.

² Isto.

Prozvali su ga plagijatorom, diskreditirali ga kao pjesnika, a Vetranović je napisao *Pjesancom Marinu Držiću upomoć* kojom brani Držića i obraća se Dubrovčanima da ga ne prozivaju jer je on osebujan stvaratelj.

Držićeve drame bile su namijenjene upravo za pokladne dane jer je to vrijeme veselja, radosti, uživanja i opuštanja. Sloboda je rasla, a s time i noćni neredi i ispadi mladih. Njegove su drame prikazivane 'prid Dvorom', u Vijećnici, na pirovima te u vlasteoskim kućama. *Novela od Stanca* prikazana je na piru Martolice V. Džamanjića, *Džuho Krpeta* na piru Rafa Gučetića, *Skup* na piru Saba Gajčina, a *Grižula* na piru Vlaha Sorkočevića. Bez obzira što je bio uključen u društveni život i čest i rado viđen gost, Držić je okarakteriziran kao samotnjak. Bio je povučen u sebe, samozatajan i mnogo je mislio, promišljavao. Drugi su se književnici često družili i tako razmijenjivali ideje, teme, motive. On je prijateljevao s Pelegrinovićem, Bobaljevićem, Sasinom i Mažibradićem. Svoju je afirmaciju kao književnik dobio nakon *Dunda Maroja* i *Tirene*, njegovih najuspješnijih djela. U razdoblju od 1551. godine pa sve do odlaska iz Dubrovnika napisao je sljedećih šest komedija: *Pjerin*, *Mande (Tripče de Utoľče)*, *Arkulin*, *Džuho Krpeta*, *Skup*, *Grižula* te tragediju *Hekuba*. *Džuho Krpeta* je pastirsko-mitološka komedija, prikazana na piru Rafa Gučetića 1554. godine. Sačuvana je u odlomcima. *Skup* je prikazan 1555., a *Grižula* 1556. godine. *Mande*, *Arkulin* i *Pjerin* sačuvani su u odlomcima, no o njima nema nikakvih podataka. Te su drame izvodile tri družine: Pomet, Garzarija i Njarnjasi. U to vrijeme pitanja i problemi dubrovačkog crkvenog života sve više dolaze do izražaja i sve je očitija samovolja, sloboda, slaba obrazovanost i nemar: *Svijest o tome s kim živi, kakva mu je okolina i kakvi su oni koji vladaju, zatim njegovi vlastiti odnosi prema njima: protivljenje, averzija i mržnja, jačali su postupno, oblikovali se, bivali sve sigurnijima, jasnijima i određenijima.*³ Dok je u komediji *Dundo Maroje* savršeno prekrpio svoja razmišljanja, zakamufilirano govoreći o Dalekim Indijama, u *Skupu* Držić konkretno iskazuje svoja mišljenja. Sve su češći likovi koji stradavaju zbog nepravde, koje društvo tlači, i smije im se i ruga. Upravo je zato i napisao tragediju, jer je njome htio olakšati svoju dušu, kako navodi Bogišić. Držić je napao sebičnost, oholost, uskogrudnost, vapaj i glad za zlatom i svu zlu ćud u ljudima. *Hekuba* je zadnje obraćanje pisca svome rodnom gradu koji je shvatio kako njegovo nastojanje da promijeni ljudsko ponašanje nije uspjelo. Kroz svoja djela, u više je navrata iznio

³ Isto., str. 222.

svoja stajališta u svijetu kojim je okružen. Svakim danom sve ga je više ubijala spoznaja o nepravdi i kako ne može na to utjecati, pogotovo pisana riječ, u što je najviše, kao humanist, vjerovao: *Trajni raskorak između vlastitih vizija i teške životne zbilje Držić nikada nije prevladao.*⁴

Držić u Mletke dolazi 1562. godine kao kapelan pri tamošnjoj kuriji, a seli se 1564. U to vrijeme Firenza postaje moćnom državom i to pod vlasti vojvode Cosima Medicija. U njemu je uvidio spas te je odlučio pokrenuti se. Počeo je pisati pisma Cosimu Mediciju u kojima je predlagao da se u Dubrovniku sruši postojeća te uspostavi nova vlast. Cosimo nije odgovorio na pismo, stoga je Držić sastavio novo, no uz poboljšano objašnjene prijedloge. Tu navodi kako Dubrovčani ne misle o općenitim interesima zapada i kršćanstva, nego samo na sebe; tražio je da polovicu Vijeća čine članovi vlastele, a polovicu pučani-građani, govorio je i o reorganizaciji sudstva. Cosimo Medici bio je tipičan renesansni tiranin i diktator. Bio je okrutan, podmukao, lukav i nemilosrdan. Ne postoje podaci o zadnjim mjesecima Držićeva života, kada je napustio Firenzu i vratio se u Mletke. Borio se protiv misli da je novac najvažniji na svijetu i protiv ljudi koji su neobrazovani, nesposobni, sebični i oholi i kao takvi odlučuju o Dubrovniku i drže sve u svojim rukama. No, ta ga je ista borba i izmorila i ubila. Držić umire 2. svibnja 1567. godine u Mlecima. Velika je vjerojatnost da je zakopan u crkvi u Zanipolu, gdje je i proveo svoje zadnje godine. Vodio je samački i intimni život. Svoje nasljedstvo ostavio je Ivanu Bartolu Nalješkoviću. U to je vrijeme bilo uobičajeno pisati pjesme 'u smrt'. Držića su pjesmom slavili Mavro Vetranović (*Na priminutje Marina Držića, Dubrovčanina, tužba; Nadgrobnice rečenoga Marina*), Antun Sasin Bratosaljić (*Antun Sasin u smrt Marina Držića; Drugi san; U pohvalu pjesnika dubrovačkih*) s pjesmama na hrvatskom, a Savko Bobaljević Glušac i Miho Monaldi pjesmama na talijanskom jeziku.

3. KULTURNOPOVIJESNO RAZDOBLJE RENESANSE

Renesansa predstavlja obnovu kulturnog, duhovnog i društvenog života zapadne i srednje Europe. U središtu je individualizacija čovjeka, a preporod se uočava u umjetnosti i kulturi. Prvotno se, kao pokret, javila u Italiji pa se proširila po Zapadnoj i Srednjoj Europi. *Renesansno razdoblje oživljuje niz zapretanih kazališnih pojava a i*

⁴ Isto., str. 235.

postepeno prigušuje sakralne sadržaje kazališnih predstavljanja.⁵ U 16. st. u Italiji se razvija učena komedija (commedia erudita). Preuzima se plautovski dramski model, a najpoznatiji pisci su Machiavelli, Aretino, Ariosto i dr. Takve se komedije održavaju u zatvorenim prostorima, velikaškim dvorovima i to za feudalnu publiku. *U nas Marin Držić adaptira za svoj autorski kazališni izraz vijećnicu u Dubrovniku, igra na otvorenom, ali i u privatnim kućama, koristeći se scenografsko-redateljskim i glumačkim iskustvom svoga boravka u Sieni.*⁶ Nakon učene komedije, razvija se "commedia dell' arte". *Nastala iz mima, atelane, pučkih pokladnih igara i ophoda te ishitrenih dijaloga u primarnim uličnim teatarskim manifestacijama, ona se s vremenom razvila do samostalna i evropski značajna glumišnoga pokreta, koji je presudno utjecao na niz dramskih pisaca (Moliere, Goldoni) i čitavih kazališnih sredina (Francuska, Austrija, slavenske zemlje i dr.).*⁷ Renesansa se razvija iz humanizma. Humanizam je razdoblje obnove klasične kulture. Vrlo važna odrednica humanizma je učenje kojem je cilj razvoj dobrih osobina kod ljudi, ljudskost u najširem smislu. Potaknuo je obnovu antičkih filozofa, obnovu umjetničke i estetske vrijednosti, zbog čega se humanizam smatra filozofskim i kulturnim pokretom. Na to se nadovezuje renesansa potičući procvat svih sfera čovjekova života. Čovjek je misaono i emocionalno biće, posjeduje slobodnu volju i svijest. Ono od čega se htjelo odmaknuti jest srednjovjekovna dogmatika. Renesansa je važna za razumijevanje europskih književnosti novije povijesti iz razloga što objedinjuje umjetničke književnosti i druge ljudske djelatnosti. *Po drugima, renesansa kao povijesni i kulturnoperiodizacijski pojam sintetske je naravi i nadređena je novim svjetonazorskim, filozofskim, ideološkim i vjerskim pokretima koji su obilježili europski život XIV-XVI. st.*⁸, a težilo se reformi Katoličke crkve, dok se u filozofiji odvija *prekid sa skolistikom, aristotelizam i (neo)platonizam*⁹. Započinju oblikovanja *individualiteta i subjektiviteta u modernom smislu*¹⁰, mijenja se srednjovjekovno feudalno društvo u urbanije i modernije te dolazi do staleškog raslojavanja i stvaranja građanske klase.

⁵ N. Batušić i V. Švacov: „Drama, dramaturgija, kazalište“, u: *Uvod u književnost* (ur. Z. Škreb i A. Stamać); 2000., str. 451.

⁶ Isto., 452.

⁷ Isto., 453.

⁸ *Leksikon Marina Držića*, natuknicu uredili: D. Fališevac, S. Prosperov Novak i L. Rafolt, 2009., str. 564.

⁹ Isto.

¹⁰ Isto.

3.1. Renesansa u svjetskoj književnosti

U vrijeme procvata književnosti, napušta se mišljenje kako je jedini dostojanstveni jezik latinski, te u pismenu uporabu ulaze narodni jezici. Imitacija klasičnih uzora, stvaranje lijepoga djela koje je na sadržajnoj i izražajnoj razini teksta skladno te estetski užitak; nasljeđe je koje se preuzima iz Antike. Osim toga, važna je kreativna strana pisca i nadahnuće. Obnavlja se trodioba književnosti na liriku, epiku i dramu. U talijanskoj književnosti najistaknutija djela su *Kanconijer* Francesca Petrarke i *Dekameron* Giovannija Boccaccija, ep Lodovica Ariosta *Mahniti Orlando* koji je pisan po načelima viteškoga epa, no vitezovi su prikazani u renesansnome duhu, sa svojim strastima i osjećajima. Dva velika uzora renesansnog romana su *Gargantua i Pantagruel* Francoisa Rabelaisa, koji je utjecao i na Marina Držića, te *Don Quijote* Miguela de Cervantesa Saavedre. Škola *Plejade* u lirici ističe antičke uzore, narodni jezik ali i otpor srednjovjekovnoj poeziji. Predstavnici su Joachim Du Bellay i Pierre de Ronsard. Kao zasebna književna vrsta pojavljuje se esej. Ocem eseja smatra se Michel Eyquem de Montaigne svojim djelom *Eseji*.

3.2. Renesansa u hrvatskoj književnosti

Hrvatska je renesansu prigrlila potkraj 15., odnosno početkom 16. stoljeća. Renesansa se nije istovremeno proširila na teritoriju Hrvatske jer su Hrvati bili podijeljeni između četiri raznorodne vlasti: turske, mletačke, Banske Hrvatske (Habsburgovci) te Dubrovačke republike koja je uživala relativnu samostalnost. Područje Dalmacije i Dubrovnika najplodnije je renesansno područje. Ostatak teritorija Hrvatske bio je u ratnoj opasnosti što nije pogodovalo razvoju književne kulture. Na tim teritorijima prevladavala je religiozno-moralistička, didaktička književnost. Kulturna razmjena učitelja i intelektualaca iz Italije u Dalmaciju, te odlazak hrvatskih studenata na studij u Italiju, omogućili su i pogodovali razvoju renesanse na tom području. Renesansi književnici htjeli su se približiti manje obrazovanoj publici stoga su pisali narodnim jezikom, iako je i dalje bilo onih koji su nastavili tradiciju pisanja na latinskom jeziku. M. Monaldi, S. Bobaljević, L. Paskalić, D. Ranjina i M. Kaboga pisali su i na talijanskom jeziku. Naši su se pisci oslanjali na klasično antičko književno nasljeđe i to rimsko: Vergilije, Plaut i rimski lirici bili su im

uzori. Ugledali su se i na talijanske pisce poput Dantea, F. Petrarce, G. Boccaccia, J. Sannazara, P. Bemba, L. Ariosta, N. Machiavellija te T. Tassa. No, naši su se pisci oslanjali i na srednjovjekovo naslijeđe, odnosno na religioznu liriku, te na domaću, usmenu, folklornu književnost. Preuzimali su razne teme motive i oblike: *Dakle, hrvatska se renesansna književnost u jezično-stilskom, motivsko-tematskom, poetičkom i žanrovskom pogledu oblikovala kao književnokulturna sinteza u kojoj su se utjecaji i poticaji iz klasične antičke literature prepletali i prožimali s elementima talijanske humanističke i renesansne književnosti, a tim bi se elementima katkad pridružili i elementi domaće srednjovjekovne pisane i usmene, popularne, folklorne književne baštine.*¹¹ Najproširenije dramske vrste su komedija, dramska pastorala i tragedija. Nastavljajući se na plautovsko-terencijevske komedije, od kojih se preuzima struktura radnje te tipični likovi, uvode se i elementi suvremena života i likovi koji predstavljaju tadašnji mentalitet. Tragedije su se većinom prevodile i adaptirale, pogotovo one Sofokla i Euripida. Zastupljene su pastoralno-idilične drame, pastoralne ekloge, pastirske igre, farsa, religiozne drame, crkvena prikazanja, biblijske i mitološke drame. Drame su pisali i Antun Sasin, Sabo Gučetić, Frano Lukarević, Mavro Vetranović.

4. HEDONIZAM – NAUK O UŽIVANJU

Hedonizam se definira kao *stajalište prema kojem je uroda (užitak) jedino intrinzično dobro ili dobro po sebi kojemu trebamo težiti (etički ili normativni hedonizam) ili prema kojem je uroda glavni motiv za djelovanje (psihološki hedonizam)*¹². Dolazi od grčke riječi *hedone* a označava ugodu, užitak. Ugoda je općeniti naziv za mentalno stanje koje smatramo pozitivnim i poželjnim. To je osjećaj koji prati određene vrste doživljaja, odnosno ono što osjećamo kada u nečem uživamo ili kada smo zadovoljni. Platon uživanje definira kao svijest ili opažaj procesa povratka iz stanja manjkavosti ili nedostatka u zdravo ili normalno stanje. Uživanje je aktivnost u kojoj je cilj uključen u nju samu. Hedonizam podrazumijeva senzualnu crtu: *Senzualizam je etički sustav koji kao kriterij moralnog djelovanja*

¹¹ *Leksikon Marina Držića*, natuknicu uredili: D. Fališevac, S. Prosperov Novak i L. Rafolt, 2009., str. 566.

¹² *Filozofski leksikon*, 2012.

*postavlja osjetilni užitak.*¹³ U antičkoj filozofiji hedonizam su oformili Sokratovi nastavljači, pripadnici kirenske škole koju je osnovao Aristip Kirenjanin. Smatraju da vrijednost ima samo etika te da naša spoznaja doseže samo sadašnjost, pa tako u sadašnjosti leže i sva dobra. Tvrđili su da je cilj života ugodna, kojoj ljudi teže po prirodi. Ugodu su definirali kao pozitivan osjećaj, 'glatko kretanje tijela'. Oni su učili da se najviše dobro sastoji u trenutačnoj tjelesnoj ugodi. Zagovaraju udoban život, raskošna odjela, vesele gozbe. Cilj im je nauživati se života, a poznata je kirenska mudrost koja glasi: u svim slučajevima života znati se tako snaći da otuda iziđe što više ugone. Boris Kalin u *Povijesti filozofije* ističe kako su učili da ne treba robovati vlastitim zadovoljstvima te da je prihvatljiva mala bol ako slijedi veći užitak. No, treba izbjeći ugodu ako slijedi veća neugoda potom. Epikurejstvo je filozofski pokret koji se javlja potkraj 4. st. pr. Kr. u Ateni. Osnivač je Epikur. Po epikurovcima, prijateljstvo je središnja vrlina. Bog ne predstavlja nikakve strahove, smrt nije nikakav uzrok nemiru. Ono što je dobro lako je pribaviti, ono što je zlo lako je podnositi. (...) *epikurovci su kao cilj života postavljali neuznemirenost, koju je moguće ostvariti samo 'trezvenim razumom'.*¹⁴ Oni su prakticirali asketski život i uzvisivali umjerenost. Dakle, smatrali su da je najviše dobro za kojim trebamo težiti tzv. statička ugodna tj. sloboda od svega što može uzrokovati fizičku i mentalnu uznemirenost. *Pojam 'hedonizam' se koristi u različitim kontekstima. U moralnoj filozofiji ona označava stajalište da dobar život treba biti ugodan život. U psihologiji traženje užitka smatra se glavnim motivatorom ljudskog ponašanja. Hedonisti su ljudi koji traže zadovoljstvo i kada god je moguće teže zadovoljstvu.*¹⁵ Ruut Veenhoven dijeli i objašnjava hedonizam sa stajališta filozofije morala i psihologije. Piše o utjecaju hedonizma na ljudsku sreću, te progovara o negativnim i pozitivnim učincima hedonizma na modernog čovjeka. Hedonizam u negativnom smislu predstavlja pretjeranu konzumaciju užitka, koji dovodi do kratkotrajnog, površnog, ispraznog osjećaja zadovoljstva. U pretjeranoj konzumaciji alkohola, cigareta, tjelesnih užitaka, putenih užitaka, narkotika i slično stvaraju se ovisnosti. Također vjerojatnost je da će doći do pretjerane ljenosti, postoji i rizik od samodestruktivnosti, a moguć je i egzistencijalni vakuum. Ljudi postaju usredotočeni na vlastiti užitak što ih čini neosjetljivima na potrebe drugih, što dovodi do moralnog propadanja. Prethodno navedeno, zapravo

¹³ V. Anić: *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*, 2006., str. 1390.

¹⁴ *Filozofski leksikon*, 2012., natuknica: *Epikurejstvo*, str. 289.

¹⁵ R. Veenhoven: "Hedonism and happiness", u: *Journal of Happiness Studies*, 2003.

je kritika modernog potrošačkog društva i modernizacije koja dovodi do osiromašenja društvenoga duha i društvene kvalitete. Autorica navodi primjer uništenja ekologije, iscrpljivanje prirodnih resursa zbog turističkih atrakcija, odnosno konzumerizma i bogaćenje manjine. Hedonizam u pozitivnom smislu dovodi do smanjenja stresnih situacija, kojima je moderni čovjek izložen. Ima pozitivan učinak na fizičko i psihičko zdravlje. Želja za ugodom je prirodni signal koji čovjek ne smije zanemariti. Čovjek ima potrebu učiniti dobro za sebe, a otuda je i potraga za zadovoljstvom. Smatra se da su ljudi društveniji no inače te se više smiju i razgovaraju uz čašu vina i za vrijeme dobrog jela. Autorica zaključuje kako hedonizam većini ljudi donosi sreću. Očituje se u osobnosti i pretežito se ostvaruje u čovjekovo slobodno vrijeme. Potreba za opuštanjem, zabavom i užitkom ljude oslobađa stresa, te pozitivno utječe na njihovo zdravlje. Skroman užitak pozitivan je za čovjeka i donosi mu sreću; pretjerivanje u užicima dovodi do nekontrolirane pohlepe za primitivnim užicima i smatra se negativnim.

4.1. Hedonizam u djelima svjetske književnosti

Hedonizam se u književnim djelima javlja već u vrijeme antike. U staroj Grčkoj najviše se stihova prožetih hedonističkim tonom stvara u helenističkom razdoblju. Velika je pozornost na kulturi pa tako i književnosti. Helenska lirika izrodila je pjesnička umijeća o seksualnim devijacijama. Mimnermo, iako prvotno i osnovno pjesnik tuge, pisao je i pjesme ispunjene nasladama. Smatra se da je upravo on položio temelje erotskoj poeziji u helenskoj književnosti: *Pijanka nije bila samo lijek i zaborav briga, nije bila samo okrepa u političkim jadima i grubostima ratničkoga života, pijanka je pružala i prigodu da se sastanu prijatelji, drugovi, zavjerenici, a pjesme, koje su se tom zgodom pjevale, razveseljavale su društvo i bile su često neposredan komentar političkih zbivanja.*¹⁶ To su takozvane "skolije", društvene pjesme koje su najčešće slavile vino. Alkej slavi vino i Dioniza. Smatra da mu vino donosi slobodu, zanos, punoću života, uživanje. Vino je najbolji lijek za životne nedaće i veselja: *Alkej voli vino samo zato jer ono unosi radost i veselje pri gozbama i otvara srce onima koji piju i odgone tugu.*¹⁷ Anakreont je pjesnik životne radosti, naglašavajući vino i ljubav. Pisao je veselo, o laganom i raskošnom životu, o uživanju u zemaljskim radostima, o ljubavi prema ženama i dječacima. *Anakreontova*

¹⁶ M. Sironić: Rasprave o helenskoj književnosti, 1995., str. 95.

¹⁷ I. Lavrnić: Književnost Istočnih naroda i antike, 2012., str. 95.

narav, hranjena nježnim i mekoputnim jonskim senzualizmom, ali oslobođena svake izvještačenosti i neugodne prostote, ne podnosi moralne etikete.¹⁸ Eros je u njegovoj poeziji gospodar ljudi i bogova. Vino zadržava vedrinu i dobro raspoloženje. Privržen je lijepim ženama, čezne za ljubavlju, uživa u zemaljskim radostima i razonodi. Spomenut ćemo i Sapfu, prvu grčku pjesnikinju rodom s otoka Lezba. Pisala je ljubavnu i svatovsku poeziju, a u središtu njezine poezije su erotski doživljaji. Rimski književnost pisana je tadašnjim službenim latinskim jezikom. Preuzela je shvaćanje književnosti od Grčke, temeljne književne oblike i vrste, no izgradila vlastiti sustav književnih vrsta. Što se tiče hedonističkih elemenata pronalaze se u lirici i to kratkim stihovima Gaja Valerija Katula, koji u stilizirane pjesničke izraze unosi strastvenu erotiku, te Kvinta Horacija Flaka koji svojim stihovima ukazuje da životna sreća proizlazi iz privatnih zadovoljstva i unutarnje stabilnosti. *Dok se autori kao Ovidije, Marcijal, Propercije i Katul ne mogu nazvati opscenima, nema sumnje da su njihove pjesme u suštini otvorene kad raspravljaju o ljubavi i seksu.*¹⁹ U srednjem vijeku dominaciju nad književnošću preuzima religijska tematika. Ipak, elementi hedonizma, odnosno ugone i užitka uočavaju se u slavljenju praznika i blagdana. Hrana, vino, smijeh i uživanje u slobodi, ljude su obradovali samo u danima slavljenja određenih praznika i karnevala. Takav način hedonističkog uživanja ima pozitivan predznak, jer su ljudi opušteno i zadovoljno uživali u postojanju, u životu, izvan stega društvenih zakona. Renesansa pak mijenja smjer razvoja, te umjesto na religiju, svoju polaznu i najvažniju točku stavlja na naglasak ideala čovjeka. Čovjek se mora razviti, na ovozemaljskom prostoru i životu. Živjeti prema vlastitim uvjerenjima, osjećajima i strastima. Upravo zbog toga, *Dekameron* Giovannija Boccaccija u određenim novelama ima senzualni pečat. Važno je i djelo *Gargantua i Pantagruel* Françoisa Rabelaisa. I Boccaccio i Rabelais su skloni okretanju svih vrijednosti i izrugivanju: *Ipak, priče u Dekameronu okreću u velikoj mjeri srednjovjekovni sustav vrijednosti time što pripisuju značenje, važnost, pa i pouku, svagdašnjim zgodama i nezgodama, što ih ne zanima alegorijski i transcendentni smisao, nego se svjesno i namjerno ograničuju na pojedinu zbiljsku osobu i pojedini zbiljski događaj.*²⁰ Većina priča u *Dekameronu* je sklona raskalašenoj erotici. *Dekameron* je zbirka od 100 novela, sedam je glavnih pripovjedača koji kroz deset dana pripovijedaju ljudima o

¹⁸ M. Sironić: *Rasprave o helenskoj književnosti*, 1995., str. 118.

¹⁹ F. Henriques: *Historija prostitucije I*, 1968., str. 92.

²⁰ M. Solar: *Povijest svjetske književnosti*, 2003., str. 120.

sretnim te nesretnim ljubavima, viteškim osvajanjima i slično. Franjo Švelec ukazao je na sličnost dviju Boccacciovih novela (šesta novela trećeg dana i četvrta novela sedmog dana) s Držićevim *Tripče de Utolče*. I Švelec i Čale ističu da je u osnovi Držićeve komedije *Tripče de Utolče* jezgroviti boccacciovski humor, odn. sklonost tal. autora da iskoristi ismijavateljski i parodijski potencijal pučke kulture kako bi prikazao ljudske nedostatke.²¹ Nikica Kolumbić u članku „Boccacciova novela VIII-10 i Držićev *Dundo Maroje*“ ističe kako su mnogi talijanski komediografi, zatim i ostale europske književnosti preuzimali sadržaje i motive iz *Dekameron*a. Da bi se Držić prilagodio ukusu publike i suvremenosti, preuzimao je tuđe fabule i motive i prilagodio ih dubrovačkom podneblju: *Zato je Držić potpuno u okvirima poetike svoga vremena, a ne u vodama čiste imitacije, kad u svoje komedije unosi rekvizite, motive i fabule iz talijanskih komedija i iz Boccaccia.*²² Roman u pet knjiga *Gargantua i Pantagruel* Francoisa Rabelaisa izvrće srednjovjekovni svijet te ogleda srednjovjekovnu kulturu naročito kroz karneval. Karneval je okosnica društvenog života neukog puka, koji služi kao tradicionalni izvor i nadahnuće djelima. U tom djelu sve se svodi na parodiju, ismijavanje, šale, dosjetke, podvale... Temeljna pozornost je na hranjenju, opijanju, spolnim odnosima, izlučivanju – odnosno svemu što ne pripada duši i razumu već tijelu. Naglasak je na niskom, nedoličnom, degutantnom, ono što se ne spominje i o čemu se ne smije govoriti u visokoj književnosti i kulturi.

4. 2. Hedonizam u djelima hrvatske renesansne književnosti

Hrvatska renesansna književnost temelji se na sintezi klasičnog antičkog književnog nasljeđa (rimsko i grčko), talijanske renesansne književnosti i domaće usmene folklorne književnosti. U raznovrsnim diskursima ljubavne lirike, spominje se i hedonistički ljubavni diskurz antičkog podrijetla. Hedonistički diskurz podrazumijeva senzualiziranje ljubavnog odnosa, čak i obljube što je u diskursu petrarkizma nedopustivo. Šišmundo Menčetić, Dinko Ranjina, Nikola Nalješković samo su neki od pjesnika koji su se poslužili hedonističkim elementima u svojim pjesmama. Hedonističke koncepcije ljubavnog odnosa pojavljuju se kod gotovo svih hrvatskih renesansnih pjesnika. Porijeklo preuzimanja takvih koncepcija je raznoliko; npr. kod Dinka Ranjine, senzualiziranje muško-ženskoga odnosa znatnije se oslanja na

²¹ *Leksikon Marina Držića*, natuknicu uredila: M. Čale, 2009., str. 74.

²² N. Kolumbić: „Boccacciova novela VIII-10 i Držićev *Dundo Maroje*“, u: *Zbornik radova o Marinu Držiću*, 1969., str. 348.

antičku tradiciju. Tomislav Bogdan navodi pjesmu br. 18 Marina Držića koja je "diskretan primjer" hedonističkog diskurza:

*Cvit liepe mladosti s godišta odhodi
i š njima radosti sve naše odvodi.
Tva lipost i gizde i ures izbrani
i svitle dvi zvizde, kim srce me rani
lipsaju na svak čas jakino ubran cvit,
na suncu jakno i mraz. Krostoj prim' ovi svit:
veselo prolitje vrimenta slatkoga
ne upus', čim cvitje cafti lica tvoga;
uživaj liposti, uživaj i rados,
ljuvenom kriposti uzvisi tvu mlados,
er vrime toj slatko jak vitar utječe, -
puštav ga, ukratko kajanje se stječe.*

Pjesmu prati krilatica *carpe diem* i u funkciji je nagovora na fizičku vezu. Hedonistički cilj se ukazuje kroz kazivačevo nagovaranje na ljubavno zadovoljenje odnosno tjelesno zadovoljstvo: *Eklektično, izrazito polidiskurzivno ljubavno pjesništvo dvorskih pjesnika sjedinjuje utjecaj Petrarkina Kanconijera s utjecajima antičke ljubavne lirike i talijanskog pjesništva prije Petrarke te s odjecima trubadurske i folklorne lirike.*²³ U renesansnom pjesništvu u središtu je žena i njezina ljepota. Ženska kosa bila je simbol ženstvenosti, sublimat senzualnosti, najjači adut zavodljivosti, iskra plamena žudnje i pozivala je na grijeh, kušnju. U vrijeme predrenesanskih trubadura, opjevali su se susreti mladića i djevojaka, u kojima su se često služili i otvorenim erotskim simbolima govoreći o primjerice dijelovima djevojbine odjeće. *Ima u hrvatskih ranih trubadura i veoma otvorenih seksualnih aluzija u kojima se s naročitom dvorjaničkom lakoćom i nadmoćnošću prepliću viteški i seoski ambijenti.*²⁴ Slobodan Prosperov Novak izdvaja humanista Iliju

²³ T. Bogdan: *Ljubavi razlike: tekstualni subjekt u hrvatskoj ljubavnoj lirici 15. i 16. stoljeća*, 2012. str. 141.

²⁴ S. Prosperov Novak: *Vježbanje renesanse: Predavanja iz književnosti na Sveučilištu Yale*, 2008., str. 49.

Crijevića, koji u *Flavijinom ciklusu* piše erotske i seksualno izravne elegije, a prethodno smo spomenuli da je bio učitelj Marina Držića te na njega ostvario veliki utjecaj. Renesansni pjesnici ističu krepost što je nasljeđe srednjega vijeka, a pišu i o užicima što je karakteristika probuđenog renesansnog čovjeka. Čovjekove nagone i senzualna raspoloženja uz krilaticu *carpe diem*, zastupali su u svojim pjesmama ponajviše sljedbenici kariteanskog petrarkizma: *Intimna bol, dosada i melankolija išle su usporedo s luksuzom, zabavom i poganskim smislom za ovozemaljske užitke. Amoralnost i 'lagane tendencije' u mnogome su otupile suprotnosti.*²⁵ Pjesme su to koje slave život, mladost, ples, druženja, uživanja i naslade na ovozemaljskom svijetu. Poručuju kako treba uživati u kratkom vremenu koje nam je podareno na zemlji. Treba spomenuti i Nalješkovićevu lascivnost, senzualnost i erotske motive koji dolazi do izražaja u njegovim maskeratama i komedijama.

5. HEDONIZAM U DRAMSKOM OPUSU MARINA DRŽIĆA

Hedonističkim elementima prožete su drame Marina Držića u različitoj mjeri. Najčešće su to hrana i piće, zatim motiv kurtizane koja je "omiljena poslastica" razuzdanoj mladeži, kao što to napominje Slavica Stojan; mladi nasuprot starijih uživaju u neotesanoj mladosti, trošenju povjerenih novaca na žene, vino, hranu i raskošnu odjeću. Pojam tijela i tjelesnosti dobija novo značenje i uvelike se koristi kao motiv *Tijelo će tako postati predmetom novog idolopoklonstva kao središnja analogija čitavog renesansnog svijeta. Oslobođenje tijela od sakralne statičnosti i simetrije bit će jedan od važnih faktora u otkriću perspektive i u otkriću kolorita čovjekove životne sredine.*²⁶ Držić je oblikovao likove po uzoru na svoju realnu okolinu, te se nadovezivao na groteskni prikaz ljudskog tijela u Boccacciovu i Rabelaisovu stilu s *bestijalno-grotesknim prikazom ljudskoga tijela, posredno i ljudske prirode*²⁷, kako to navodi L. Rafolt.

²⁵ R. Bogišić: *O hrvatskim starim pjesnicima*, 1968., str. 18.

²⁶ Z. Mrkonjić: „O Držićevoj teatralnosti”, u: *Marin Držić: zbornik radova*, 1969., str. 455.

²⁷ L. Rafolt: „Držićeve koncepcije tijela i tjelesnosti i istraživanje seksualnih alteriteta u ranom novovjekovlju“, u: *Marin Držić – svjetionik dubrovačke renesanse*, 2009., str. 109.

5.1. Gastronomski užici

Hrana je vrlo važan element u djelima Marina Držića. Hrana i sitost stvaraju optimističnu atmosferu te izazivaju užitak i radost. Izaziva posebno, euforično tjelesno uživanje. *Dundo Maroje* komedija je u kojoj likovi najviše odaju počast hrani. Držićeva je to najznačajnija i najprikazivanija komedija. Pisana prozom u pet činova, iznimno živopisnih likova koji su oblikovani po tradiciji, uzorima i dubrovačkoj stvarnosti, ova komedija donosi obilje smijeha uz dublje moralno posmatranje vrijednosti, mišljenja i načina življenja. Na početku se spominje Bokčilo, sluga Dunda Maroja, kojeg percipiramo kroz komediju kao vječno gladna i žedna lika: *Tebi sam pjani, a tvoj tobolac najbolje zna kako stoji moj trbuh.*²⁸ Stalno prigovara svom gospodaru, no Dundo Maroje nema za njega razumijevanja. I dok on plače za svojim dukatima, Bokčilo plače zbog svog trbuha. U njihovu odnosu uočavamo antitezu škrtog gospodara, koji ne 'spendžava' svoje dukate već ih 'akumulava', te sluge glasnog životnih užitaka, koji smatra da za zadovoljenje vlastitih potreba dukati upravo i služe: *Duša mi odhodi i od glada i od žeđe: tvojijem tugama hoćeš Bokčila hraniti. Dukate plačeš, a dukati ti rđave u skrini. Brižni ti dukati, kad se ne umiješ njima hraniti. Plače, er mu je sin spendžao od svoga. Za česa su dukati neg da se pije i ije i trunpa?*²⁹ Dundo Maroje, Tripčeta i Bokčilo, nakon razgovora odlaze na okrijepu: *Tripčeta: Misser, da znaš: ovdí su tri voštarije: na jednom je senj Miseria, što vi zovete lakomos; na ovoj ovdí Ludos; na onoj onamo, božić kuljene i djevenice ije, zove se Oštaria della grassezza.*³⁰ Iz djela uočavamo kako su im kod *Ludosti* ponuđena dobra vina, jarebice, kopuni, kokoši, bolonjske kobasice i kruh. Kod *Obilja* predjelo, paprikaš na njemački način, korzikanska vina, francuski bistrić, mlada teletina, fazani, pauni i ostalo šta im jezik poželi. Ponuđena je raznovrsna hrana, obilje u kojem ljudi pretjeruju i uživaju, zaboravljaju na prvenstvene nedaće. Socijalni uvid u dubrovački puk je i sam odabir ugostiteljske kuće, gdje Dundo Maroje odabire *Miseriu*, onu u kojoj se za malo dukata nudi puno hrane, što je i aluzija na njegovu škrtost. Pomet Trpeza, najživopisniji lik komedije, hedonistički uživa u jelu. Već u nadimku Trpeza stoji simbolika stola, što asocira na mjesto gdje se polaže hrana, a

²⁸ M. Držić: *Dundo Maroje, Novela od Stanca*, 2007., str. 15.

²⁹ Isto., str. 16.

³⁰ Isto., str. 27.

ime Pomet poblizje objašnjava Popiva: „ki kao metlom mete bokune s trpeze“³¹. Pometov trbuh njegov je gospodar, kralj: *A merita moj profumani trbuh da mu vjerno služim.*³² Želudac ga pokreće, on njemu vjerno služi. Nikad se ne može napuniti, *s usnimi od zmaja ki ne žve neg proždire.*³³ Poznaje gastronomiju kakvu Dubrovčani nisu vidjeli, te govori kako Nijemci *počnu s nekijeh gvaceta a specijom t' ih krope za otvorit apetit za mrtva uskrnut i da ga čine jesti; a trink ide uokolo, pak ti mi dođu s pliticom, u njoj dobra kokoš, u njoj pritila patka, u njoj dvije jarebice, - fadžanova, Dubrovčani ih ne umiju neg pečene jesti.*³⁴ Nije nepoznato da Dubrovčani nisu poznavali pripremanje složenih jela s raznolikim začinima. S. Stojan napominje kako je hrana siromašnih, odnosno korizmena hrana bob i leća, vruća ckvara, ukrop i sardele i blitva. Od povrća još se spremao zeleni kupus, luk, morač, konavoska salata (loćika). Vrste kruha koji su se konzumirale bile su prijesnac, brašnenica, kravajac, osušen kruh kolač koji se omekšavao tako da ga se umakalo u vino ili mlijeko. Od začina koji su se koristili spominu se papar, karanfilići, šafran. Sladili su se medom i maslacem te ljekovitim pekmezom: letuarij. Stojan navodi kako su osobite poslastice bile: salčice (kobasice), mortadela i đelatina. Voće koje se konzumiralo su medene jabučice, kruške mednice, grožđe bratkovine, smokve kuveoke.³⁵ Pometov hedonizam uviđa se u gotovo svakoj njegovoj pojavi u djelu. On je nezasitan: *... ijem a lačan sam; što veće ijem, to sam lačniji. A plitica kao se ispražnjuje, tako jedan (a valenti ti su sluge) na nožu i primeće u pliticu sad kapunića, sad guščicu, sad jezik slan, sad sufridžatu ovoliko debelu; a brinc ide uokolo, a mi ijemo a ave smo lačni.*³⁶ Bogata trpeza zapovijeda njegovim tijelom i dušom. Zove ga, zavodi ga i budi sva njegova osjetila. On uživljen u tu harmoniju raspravlja o njenom postanku, u potpunosti se prepušta tom 'raju zemaljskom' i doživljava ekstazu. *Hranjenje je dakle čin ulaženja u taj prirodni kontekst u znaku obnove slike prirodnog obilja – slike 'zemaljskog raja' koji je ujedno tijelo i njegova projekcija u utopijski Eden.*³⁷ S. P. Novak navodi kako je Pometov opis bogate trpeze i način na koji su na njoj pripremljena jela doslovno *preuzeta iz jedne tadašnje*

³¹ Isto., str. 34.

³² Isto., str. 55.

³³ Isto., str. 34.

³⁴ Isto., str. 40.

³⁵ *Leksikon Marina Držića*, natuknicu uredila: S. Stojan, 2009., str. 318.

³⁶ M. Držić: *Dundo Maroje, Novela od Stanca*, 2007., str. 41.

³⁷ Z. Mrkonjić: „O Držićevoj teatralnosti“, u: *Marin Držić: zbornik radova*, 1969., str. 461.

kuharice.³⁸ Evo njegovih užitaka: *Gledam ali je guska, ali što drugo: onoliko velika kapuna moje oči nigda nijesu prije vidjele. Ispečen? Gledan al je isprigan ali je ispečen: imaše njeku hrustu na sebi koja mi oči zanošaše, srce mi veseljaše, apetit mi otvoraše. Oko njega dvije jarebice oblahne, a sok iz njih rosi. Pjat ureševahu s strana peča vitelja mesa od mlijeka, koja para da govoraše: 'jeđ me, jeđ me', i polovica zadnja od zečića, lardica okolo nazadijevana, a garofalići neistučeni nakićena, koja para na trpezi mirisom da stvaraše veselo, drago prolitje (...) I u tjezijeh delicijah stojeći u kontemplaciji, bijeh otišao in estasis.*³⁹ Njegovi razgovori s hranom, nabranja, izazivaju smijeh u ljudi, ali i zazubice. Pomet istinski i iskreno progovara o hrani, slavi ju, divi joj se i žudi za njome kao što njegov gospodar uzdiše za Laurom. *...on je hedonist koji uživa u jelu, a ni erotske fantazme mu nisu strane; i u jednoj i u drugoj životnoj sferi pokazuju živu maštu i snažan vitalizam.*⁴⁰ Mihail Bahtin u djelu *Stvaralaštvo Fransa Rablea i narodna kultura srednjega vijeka i renesanse* daje do znanja kako takvi likovi nisu proždrljivci već uživaju u obilju, te u prenesenom značenju označavaju promjenjivost i obnavljanje. Zato Pomet i jede i opet je gladan. I priča sa svojim želucem: *Pomete, da, Pomete, pače plemeniti kralju i gospodine, Pometov trbuše sofriktani, veseli se, hrani se na delicije, na zalogaje, na manu nebesku, na vareno, na pečeno, na prigano, na podprigano, na tortice drage, na sapuriće incukarade i s vodicom rusatom, na jetrice slatke od kapunića, na guske, na patke, na paune, na galine od Indijana, blaženstvo vječno!*⁴¹

Skup je prozna komedija u pet činova za koju sam Držić izjavljuje da je nastala po uzoru na Plautovu *Aululariju*: *Plauta je Držić zapravo 'ponašio' na način na koji je i sam Plaut prihvaćao grčke komediografe Menandra, Filemona i Difila, prilagođujući ih svome viđenju i izrazu.*⁴² Komedija ima individualistički pečat, što najviše uočavamo u oblikovanju likova. Likovi u toj komediji odgovaraju licima dubrovačke sredine pomoću kojih Držić prenosi *umjetničku poruku prožetu interpretacijom politike, zbilje i ljudskih vrijednosti doba i društva kojemu se obraćao.*⁴³ Starac skriva tezoro u ognjištu i skriva ključeve. Ustrašen je, nepovjerljiv, anksiozan. Variva, čije

³⁸ *Leksikon Marina Držića*, natuknicu uredio: S. Prosperov Novak, 2009., str.188.

³⁹ M. Držić: *Dundo Maroje, Novela od Stanca*, 2007., str. 53-54.

⁴⁰ D. Fališevac: „Iz Držićeve radionice: Oblikovanje karaktera”, u: *Dani Hvarškoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*, 2009., str. 89.

⁴¹ M. Držić: *Dundo Maroje, Novela od Stanca*, 2007., str. 84.

⁴² M. Franičević, F. Švelec i R. Bogišić: *Povijest hrvatske književnosti III*, 1974., str. 130.

⁴³ M. Držić: *Djela* (ur. F. Čale), 1979., str. 107

ima dolazi od glagola variti, odnosno kuhati, što asocira na hranu, godišnica je Starcu koji je izgadnjuje i tuče:

Starac: Tezoro, kako da mi je tezoro u ognjištu! Često li to tezoro uspomenu'eš! Nijesu ti lopiže ni lonci na pameti.

*Variva: Na pameti mi su prazni lonci i glad kojijem nas moriš.*⁴⁴

Pasimaha, sluga Zlati Kuma, sudjeluje u pripremama i skuplja vojsku kuhara, koja će pripravljati hranu u čast Andrijinog i gospodareva vjenčanja: *Ja potrčah, počeh zvonit u tobolac. Kao svrački na grohotušu skupiše se lupeži komardari, ribari, Piva i Tara. 'Što ti je od potrebe?' Učas nađe se, doleti, stvori se pratež – koju munita vrtu ima! -: kozlići, jaganjci, kopuni – sve što ćeš. (...)*⁴⁵ Pasimaha razmišlja o hranidbenim orgijama, uvlačeći u svoj svijet i Varivu⁴⁶ kojoj govori da će ju njegovo hranidbeno obilje udebljati, učiniti masnijom: *Vare, slatko ime, idemo k tebi da zajedno ovo nješto pretešce poblagujemo. Sve ti čestito, velika si žena, sva ćeš bit u pritilu, plovat ćeš u masti.*⁴⁷ Kada Munuo (ime također asocira na hranu, u značenju *progutati*⁴⁸), djetić Kamilov nalazi Skupčevo tezoro u crkvi, krade ga i, kako doznajemo u djelu, pomamljuje se za mišlju da može biti sam sebi gospodar. Prosi Grubu, gdje se zatim spominju i dubrovačke osobite delicije:

Gruba: Da dođem za tebe, brižan, čijem bi me hranio.

Munuo: Kako malo zlaca u bunbačicu bih te hranio.

Gruba: Ava, ja mnjah da bi me dumanskijem priklami hranio. Ah, oni makaruli štono dumne čine!

Munuo: Grube, obećavam ti priklami i makaruli hranit. Kontent sam, dođi za mene.

Gruba: Eh, a kad mi prikle i makaruli omrznu, što mi ćeš pak davat?

Munuo: Davat ti ću...

Gruba: Hoć mi dat priganice ali kuljena potprigana i mavasije?

Munuo: Hoću, Grube, svega ti ću davat, i meda!

⁴⁴ M. Držić: *Novela od Stanca, Tirena, Skup, Dundo Maroje*, 1962., str.141.

⁴⁵ Isto., str. 157.

⁴⁶ *Leksikon Marina Držića*, natuknicu uredio: L. Rafolt, 2009., str. 574.

⁴⁷ M. Držić: *Novela od Stanca, Tirena, Skup, Dundo Maroje*, 1962., str. 162.

⁴⁸ V. Gulin: „Antropološka vizura povijesti: Držićev Dubrovnik“, u: *Etnološka tribina : Godišnjak Hrvatskog etnološkog društva*, 1996., str. 151–169.

Gruba: Vuhvence to govoriš, a pak bi me blitvom hranio, - neću za te! Žint me su prosili, žint, i oni, znaš, štono sirenje i sve prodava. A hoć i ti sirenje prodavat?

*Munuo: Hoću, Grube, na ti vjeru!*⁴⁹

Od dubrovačkih slatkih delicija Držić spominje dumanske prikle, dumanske makarule, priganice i potprigani kuljen, incukaradu, dzaharu i mantalu (pripravlja se od mladog vina, pšeničnog brašna i mirodija).⁵⁰ Likovi hranu doživljavaju kao radost i poslasticu. Ona unosi veselje i uzrokuje smijeh u čitatelja. Uživanje u jelu ili pak puko maštanje o njemu, dovodi likove u stanje zadovoljstva. Tko jede, sretan je i raspoložen. Obilje hrane obilježje je posebnih prigoda slavlja u čovjekovu životu. To su primjerice karnevali, praznici i vjenčanja. Spoj je to vizualnog, taktilnog, olfaktivnog i gustativnog uživanja u gastronomiji, ili uživanja u, rječnikom Pometa, "zemaljskom raj": *Držić ne parodira prekomjerno uživanje jela, niti ismijava proždrljivost. Blaženi nisu kod Držića oni koji gladuju i žeđaju, nego oni koji se krijepe na gozbama na kojima su ponuđena maštovita jela dorađena mirodijama i popraćena dobrom kapljicom. (...)Treba naglasiti da se kod Držića nikad ne susreće metaforika duhovne hrane, nego životni realizam koji je uključivao jestvine koje je mogao i želio jesti, njihovu pripremu i uživanje konkretne hrane.*⁵¹

5.2. Enološki užici

Vino je poput hrane, poganski užitak materijalnog. Uz čašicu se razgovaralo, smijalo, kartalo, uživalo u dokolici. Označavalo je, kao i danas, opuštanje, slobodno vrijeme i užitak. Bogom vina smatra se Dioniz. Chevalier i Gheerbrant u *Rječniku simbola* navode da je Dioniz (Bakho) sin Zeusa i Semele, božice majke frigijskog podrijetla. Zemlja majka oplođena je munjom nebeskog boga, rađa mladog boga čija se narav stapa sa životom što izbija iz zemljine utrobe. Dioniz je bog biljnog života, vinove loze, vina, plodova, proljetne obnove, širi obilje radosti. On je začetnik života i gospodar životinjske i ljudske plodnosti. Bog oslobođenja od zabrana i tabua, bog rasterećivanja od briga i životne radosti. Putena razuzdanost i oslobođenje iracionalnosti tek su vrlo nespretna traganja za nečim nadljudskim. Simbolizira sile raspada osobnosti; vraćanje nesređenim i primitivnim oblicima života; što ga potiču

⁴⁹ M. Držić: *Novela od Stanca, Tirena, Skup, Dundo Maroje*, 1962., str. 174.

⁵⁰ *Leksikon Marina Držića*, natuknicu uredila: S. Stojan, 2009., str. 318.

⁵¹ Isto.

orgije, uranjanje svijesti u magmu nesvijesnog. *U dubini simbolizira životnu energiju koja se želi osloboditi svake prisile i svakog ograničenja.*⁵² U tom tonu možemo izraziti i uživanje smrtnika u vinu. Vrlo česti suputnik Držićevih likova je vino. Najčešće se spominje vino "mavasija", vrsno dubrovačko bijelo vino. Siromašni piju vina "na agrestu". *Dundo Maroje* vrvi pozivima na okrijepu i vino. Bokčilo tuguje za lijepim dubrovačkim krčmama, gošćenju i bistrim rujnim vinom. Ne propušta priliku za pijanku, i onda kada treba sklopiti mir: *Gdi je gostara? Bez gostare se mir u nas ne čini.*⁵³ Pomet nagovara svoga gospodara Uga da odu u oštariju piti i veseliti se, da ne očajava zbog Laure. Malvazija pomaže otjerati bol iz srca. Vino iscijeljuje i razveseljava. Bokčilo želi piti jer, osim što je stalno gladan, često su mu i "usahošena usta". Vino je bokal dobre volje, zaključuje Tripče: *Da se opet vratimo na voštariju*, a Bokčilo mu odgovara: *Ah, blaženo mlijeko koje te doji!*⁵⁴ U prologu *Tirene*, Vučeta aludira na Obradovu sklonost pijanstvu:

Vučeta: Ti li s' toj, Obrade, zla kozokradice?

*Znaš kad mi ukrade dvije jalovice,
tere čtova njima lupeže družinu,
čet dni pak s kima izleža u vinu?*

Obrad: Družbu sam ja gostio i još ću gostiti,

er nisam rđa bio ni vedaš kako ti.

Promijeni vuk dlaku, ali ćud nikada:

*prikladan si k raku ki ide nazada.*⁵⁵

Komedija *Tripče de Utoľe* razlikuje se od ostalih po tome što glavni lik nije škrtac nego pijanac. To mu spočitava žena koja ga vara jer shvaća da joj vrijeme uz pijanca uzaludno prolazi. U razgovoru Tripčeta sa Mandinom svojtom, doznajemo da ga ne shvaćaju ozbiljno s obzirom da znaju njegov porok: *Te nas haljine ne delectaju; tvoje pitje vele je, pa ti je dosle učinilo. Dobro znamo, kad vino uliješ u tvoju gulu, u tvoj trbuh, uljeze dženeracijon vragova u tebe – djed i pradjed, otac i sin, i vražija*

⁵² J. Chevalier, A. Gheerbrant: *Rječnik simbola*, 2007., str. 136–137.

⁵³ M. Držić: *Dundo Maroje, Novela od Stanca*, 2007., str.21.

⁵⁴ Isto., str. 43.

⁵⁵ M. Držić: *Novela od Stanca, Tirena, Skup, Dundo Maroje*, 1962., str. 61.

*mati.*⁵⁶ Kada Radoje u *Grižuli* prepričava Mioni sretan ljubavni kraj Grube i Dragića, govori kako su u to ime on i Staniša nazdravili i popili za sreću, čemu je vino i služilo: *Stignu Dragić Grubu i reče: „Moja si, mobme ć' sa mnom!“ Majka jo' se nasmijeja i reče: „Hodite, starali se zajedno!“, a Staniša reče: „Zato ću ti ja napit!“ Ize mješčić i zaupi k meni: „Radoje, - reče – zdrav si!“ Ja zahvalih i napih se. (...)*⁵⁷

U *Skupu*, Zlati Kum sa Skupom razgovara o gozbi, nakon dogovora da bez prćije uzima Skupovu kćer Andrijanu, govori da jelo i piće starcima daje snagu:

Zlati Kum: Oršu, nećemo velike stvari činit: konvit u drugi dan, a večeras da smo svakako zajedno. Poslat ću jedno pritilo koze, imam ekčelenta vina, hoću da se mi starci konfortamo.

Skup: Ti si mlad pri meni, a ja vino odnjekle ne pijem.

Zlati Kum: Vino ne piješ? Spravi grob kad ti je drago!

Uzmi starcu vino, ulja' ga kad ti drago. Kus i ognjic starce uzdrži.

*Skup: Bog kako hoće, ubog kako može. Pošlji to kozle, dovečer da smo zajedno.*⁵⁸

U *Veneri i Adonu*, Vukodlak progovara o vinu i slavi ga:

Ah, vince gizdavo, milo ti si piti,

tebe ti je pravo do neba slaviti!

Vodice studene, meni ćete oprostiti,

na piru u mene nećete ni prag priti!

Med njeki ushvale kakono slatku stvar,

pri vincu ostale slasti su za ništar!

Što 'e papar ki grije i čafran veseli?

*Tko vinca ne pije, vazda se dreseli.*⁵⁹

Iako drama *Džuho Krpeta* ima ispisanih nekoliko stranica nepovezanih rečenica, naišli smo i na retke o vinu: *Vince krjepos dava i pamet uzimlje; bez vinca nije srcu veselja, ni nogam snage, a neka t' ljudi besjede.*⁶⁰

⁵⁶ M. Držić: *Djela*, (ur. F. Čale), 1987., str. 522.

⁵⁷ M. Držić: *Djela*, (ur. F. Čale), 1979., str. 657.

⁵⁸ M. Držić: *Novela od Stanca, Tirena, Skup, Dundo Maroje*, 1962., str. 168.

Kao što smo mogli iščitati, vino je 'remedijo', užitak, čaša okrijepe i zdravice. Većina likova potražuje vino i u njemu vidi zadovoljstvo. Kod njih vrijedi kao i kod poznate francuske poslovice, *Dan bez vina, dan bez sunca*.⁶¹

5.3. Puteni užici

U Držićevim djelima prisutne su aluzije o spolnim navikama i radnjama. Problematizira se prostitucija, seksualne aluzije, žuđenje za ženom i njenim tijelom i slično. Leo ističe kako kod Držića nema pornografije te kako prikaz seksualnosti često ima zabavnu i motivirajuću funkciju.⁶² U središtu pozornosti je žena, koja mami poglede, uzdahe i kojoj mladi i stari žele udovoljiti. U renesansi žena u prvi plan dolazi zbog svoje tjelesne ljepote a stavovi o ženi su ... *usko povezani s osvješćivanjem ljudske tjelesnosti*.⁶³ Dunja Fališevac podsjeća kako "konzervativna dubrovačka sredina" ne dopušta ženi da sudjeluje u javnom životu, ona može dvaput godišnje izići iz kuće i to s velom preko lica.⁶⁴ Slavica Stojan progovara o statusu žene te navodi kako su žene prodavali očevi, davali u samostan, kako su samo s prozora mogle promatrati što se događa vani, a događalo se u siromašnijim obiteljima da ukoliko stoje vani na vratima, budu silovane. Stojan ističe kako se kod žena cijenila stidljivost, šutnja i djevičanstvo odnosno čast.⁶⁵ Držić je pokazao interes za status žena u društvu.

5.3.1. Prostitucija

Jedan od motiva kojeg Držić razrađuje je prodavanje tijela kako bi se uživalo u tjelesnim užicima, zlatu, raskoši. Gordan Ravančić navodi kako je u Dubrovniku postojala kuća Castelleto gdje su se nalazile javne žene. Osim prostitutki koje su živjele u zajednici, postojale su i slobodne prostitutke koje su odrađivale posao u kućama svodnika ili svojim domovima. Žene su to koje u društvu predstavljaju grijeh spolnosti i putene grješnosti. Izvanbračne veze muškaraca u Dubrovniku bile su

⁶⁰ preuzeto: https://hr.wikisource.org/wiki/D%C5%BEuho_Kerpeta, 16. 6. 2016.

⁶¹ preuzeto: <http://www.wineq.org/index.php?p=108>, 15. 6. 2016.

⁶² *Leksikon Marina Držića*, natuknicu uredio: Leo Rafolt, 2009., str. 615

⁶³ E. Banić-Pajnić: „Žena u renesansnoj filozofiji”, u: *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 2004., str. 77.

⁶⁴ D. Fališevac: „Dubrovnik – otvoreni i zatvoreni grad“ u: *Čovjek, prostor, vrijeme: književnoantropološke studije iz hrvatske književnosti*, 2006., str. 169–189.

⁶⁵ S. Stojan: *Slast tartare: Marin Držić u svakodnevnici renesansnog Dubrovnika*, 2007.

česte.⁶⁶ Zanimljiv je podatak iz Držićeva života koji navodi Slobodan Prosperov Novak da je pisac prijateljevao s dvije kurtizane u Sienni koje su mu posuđivale novac. U *Noveli od Stanca* Vlaho i Miho razgovaraju kako je Vlaho potjerao neke mladiće s Duičinih skalina:

Vlaho: Činit skakat umije s Duičinijeh skalina.

*gamad'ju kako s' ti.*⁶⁷

Skalini su se uspinjali od ulice Prijeko do ulice Peline. U tim ulicama stanovale su žene sumnjiva zanimanja kojima su u posjete dolazili mladići. U razgovoru Vlaho i Mihe, saznajemo kako je Vlaho tamo bio sa *stareži s Garišta*⁶⁸, odnosno kako se družio s prostitutkama točnije starom ženom s Garišta, što obrazlaže M. Tatarin⁶⁹. U trećem prizoru, Dživo laže Stanca kako su ga pomladile vile kojima on daje imena poznatih prostitutki iz Duičine ulice: Perlica, Kitica, Pavica, Propumanica. Osim navođenja njihovih imena, opisuje se i njihova vanjšina. Uređuju se raskošno da bi istaknule svoju putenu strast: *U tim se imenima dade odčitati po podrijetlu staro, srednjovjekovno, kršćansko-moralističko stajalište o ukrašavanju tijela kao simbolu nemoralne, dapače bludne ženske prirode; uljepšavanje kozmetičkim sredstvima (Pavica penga lice), kićenom odjećom (Perlica i Kitica) te korištenje parfema (Propumanica, od tal. profumato: namirisan) znak je ženske pohotnosti, odn. sugerira prodavanje tijela, a ne njegovo darivanje samo jednome muškarcu.*⁷⁰

U *Dundi Maroju* Laura je lik kurtizane koja Uga i Mara vrti oko malog prsta. Rimski kurtizana, poznata je i kao Manda iz Kotora. Laura hoće dukate, a ne 'ikru/havijar i vino'. Ona je nezasitna i lukava, podaje se onome tko joj može priuštiti luksuzan život, skupu odjeću i "kolajine" (ogrlice) o čemu govori njezina sluškinja Petrunjela:

*Ah, zaboravih Maru rijet da se svrati u drapijera Luke, da mi čini donijet peču veluta karmizina za vesturu; ah zaboravih i da čini donijet drugu peču demaškina bijela; ah, i da se svrati u kožuhara za onu poctavu od dzibilina i za drugu od riza.*⁷¹

⁶⁶ *Leksikon Marina Držića*, natuknicu uredio: G. Ravančić, 2009., str. 636.

⁶⁷ M. Držić: *Dundo Maroje, Novela od Stanca*, 2007., str. 198.

⁶⁸ Isto., str. 199.

⁶⁹ *Leksikon Marina Držića*, natuknicu uredio: M. Tatarin, 2009., str. 861.

⁷⁰ *Leksikon Marina Držića*, natuknicu uredio: M. Tatarin, 2009., str. 547.

⁷¹ M. Držić: *Dundo Maroje, Novela od Stanca*, 2007., str. 111.

Pomet nagovara Petrunjelu da Laura iskuša, 'prova' njegova gospodara Uga, na što Petrunjela odgovara:

*Ali ako toga primi, onoga će izgubit. Maro je zdenjov, neće da nitko drugi pratika u nje neg on sam; a ne manjka jo' ničijem.*⁷²

Također saznajemo kako je Laura imala drugačiji status od dubrovačkih prostitutki. U razgovoru Babe Perine i Petrunjele, baba progovara o 'zlim ženama' dok Petrunjela brani obraz svoje gospodarice:

Baba: Moja sestrice, te su kortizane zle i ne dobre; toj ti je velika sjeta; ta je kagodi zlica i pustoš; to je kuga od nesvijesne mladosti.

*Petrunjela: Sjetna, što to govoriš? A jeda kako i one vaše od Pelila i od Podmirja ke se vazda od buha puđaju? Ovo je gospođa i kraljica bogata, puna joj je kuća srebra i zlata.*⁷³

Kao što smo već spomenuli, Držić je materijal za svoje drame crpio iz svakodnevice. Rim, *Vječni grad u predodžbi našijenaca inače mjesto raskoši i uživanja (...)*⁷⁴ tada je bio pun *neoženjenih i celibatu obvezanih muškaraca koji su sudjelujući u svojim eklezijastičkim karijerama trebali žene i njihovo društvo.*⁷⁵ Slobodan P. Novak govori kako su rimske kurtizane bile aristokratkinje među prostitutkama: *Rim su tada nazivali gradom žena jer je broj kurtizana bio iznimno visok s obzirom na broj stanovnika, svaka deseta stanovnica bila je kurtizana.*⁷⁶ Živjele su u vlastitim kućama i nisu komunicirale s klijentima. Mnoge kurtizane zvale su se Laura, no imale su i druga imena. Ljubavni život im je bio uzbudljiv i nije se odnosio samo na seksualno obluživanje klijenata: *Rimske renesansne kurtizane bile su učene, diskretne i elegantne, razumjele su se u glazbu i poeziju, neke su pisale književne tekstove.*⁷⁷ Anisula, iz drame *Tripče de Utočce*, bavi se *svodiljskim poslovima*⁷⁸. Namjestila je da se stari Lone sastane s Katom, umjesto s Mande, kako bi ga optužili za silovanje i izmamili novac:

⁷² Isto., str. 59.

⁷³ Isto., str. 134.

⁷⁴ F. Čale: *Marin Držić: Tirena, Grižula, Novela od Stanca, Dundo Maroje, Skup, Tripče de Utočce, Hekuba*, 1971., str. 75.

⁷⁵ *Leksikon Marina Držića*, natuknicu uredio: S. Prosperov Novak, 2009., str. 191.

⁷⁶ Isto.

⁷⁷ Isto.

⁷⁸ *Leksikon Marina Držića*, natuknicu uredio: M. Tatarin, 2009., str. 15.

Anisula: Znaš što ćeš učinit! A ja ću poč nać njega i rijet mu ću: "Hodi, Manda te čeka tu i tu", Kad dođe k tebi, vikni; "Silu mi čini!" Ostalo neka je meni!

Kata: Brižna, hoću li smjet ja te stvari činit?

Anisula: Muči, ogoto! Čini kako ti ja velim! Nemoj se otele kamo djet, er idem ja š njime najbrže, - već ako ga ne nađem.⁷⁹

U razgovoru s Lonom, savjetuje mu spolne radnje:

Anisula: Sjetna, nemo' da tko zna! I kad uljezeš k njoj u kamaru, nemoj funjestara otvorat, er neće da ju poznaš. Rekla mi je da ti ne rečem da je ona Mande, neg kojagodi druga mladica lijepa i gizdava. I ti je ne zovi imenom, neg učini tvoj posao muče. Što ć' ti ino neg da imaš što si žudio?

(...)

Anisula: Pođoh; starče, čin' da valjaš!⁸⁰

Za kuću u kojoj Anisula dogovara Katin i Lonov susret pretpostavlja se da je riječ o javnoj kući:

Dubrovčanin: Da u onjezijeh ulicah onamo tko stoji?

Kotoranin: Da, oprostite, one dobre persone koje svakom daju, kako to i u vas na Pelilijeh.⁸¹

Kurtizane su služile za zabavu mladih, ali nije strano da su tamo zalazili i oženjeni muškarci: (...) *upravo je ta vrsta žene (op. kurtizane) počesto optuživana za stranputice dubrovačkih bogataških sinova, propale financijske planove ambicioznih očeva, uništene trgovačke karijere i istopljene iluzije razočaranih roditelja.⁸²* U komediji *Dundo Maroje*, Maro troši povjereni novac na zabavu s kurtizanom, umjesto na trgovinu, a u komediji *Tripče de Utolče* žene se zbog novaca prostituiraju.

⁷⁹ preuzeto: https://hr.wikisource.org/wiki/Trip%C4%8De_de_Utol%C4%8De/Drugi_%C4%8Din, 15. 6. 2016.

⁸⁰ preuzeto: https://hr.wikisource.org/wiki/Trip%C4%8De_de_Utol%C4%8De/Tre%C4%87i_%C4%8Din, 15. 6. 2016.

⁸¹ preuzeto: https://hr.wikisource.org/wiki/Trip%C4%8De_de_Utol%C4%8De/%C4%8Cetvrti_%C4%8Din#.C5.A0e sti_prizor, 15. 6. 2016.

⁸² S. Stojan: *Slast tartare: Marin Držić u svakodnevnicu renesansnog Dubrovnika*, 2007., str. 157.

5.3.2. Udvaranja

Ljubavna udvaranja temelj su većini Držićevih djela. Dok neki pate od ljubavi, drugi se pak časte lascivnim pjesmicama koji potječu iz narodne folklorne baštine ili pak riječima svojstvenijima niskoj kulturi, o čemu govori Jakša Primorac u djelu *Poj ljuveni – pučko pjevanje u renesansnoj Dalmaciji*. Pučki je to iskaz potrebe za tjelesnim užitkom. Najčešće su to udvaranja sluga, godišnica. Pomet, sluga Ugov, zavodi Petrunjelu, godišnicu Laurinu, pjesmicom s prizvukom tjelesnog užitka:

*Gospo, dar,
žita star
da ti bude
dobar dar;
a na har
budi meni
tvoja stvar.*

Petrunjela govori kako je "salačljiv", odnosno zabavan i smije se: *Ah, ah, sjetan Pomete, salačljiv ti si, sve ti je veselo! Zbogom! Otidoh!*⁸³ Pomet se udvara Petrunjeli, na način koji u čitatelja izaziva smijeh. Puteni stihovi u kontrastu su s udvaranjima i biranim riječima njihovih gospodara upućenih svojim gospojama, na što upućuje Ana Prolić Kragić u natuknici o Pometu.⁸⁴ Ne radi se o stvarnoj zaljubljenosti, koliko se aludira na razliku petrarkističke "ljuvene boli" i razvratnog pučkog udvaranja koje izaziva humorističnu atmosferu situacije. Vulgarnija u svojoj aluzivnosti je pjesmica udvaranja Tripčeta i Petrunjele:

*Petrunjela: Tvrdo ti,
meko ja;
tvrdo u meko
dah ti ja;
pođi tja;*

⁸³ M. Držić: *Dundo Maroje, Novela od Stanca*, 2007., str. 58.

⁸⁴ *Leksikon Marina Držića*, natuknicu uredila: A. Kragić Prolić, 2009., str. 611.

*opet htio bi;
bogme i ja.⁸⁵*

*Tripče: Ja sam tvoj,
budi moja;
tebi moj,
meni tvoja;
sladak san
i pokoj;
dobra volja,
a bez znoja.⁸⁶*

Nakon čega, Tripče zaključuje:

*Ja moje,
a ti tvoje
da' na srijedu;
da' svak svoje,
da se od dvoga
jedno učini;
sunačce mi tobom sini.⁸⁷*

Tripče izjavljuje Petrunjeli kako bi s njom, ako bi ona na to pristala, *život učinio*⁸⁸. Petrunjela svoje udvarače navlači pjesmicama govoreći kako "mama ne da", što je karakteristično za folklornu baštinu. Ana Prolić Kragić smatra kako ona nije ravnodušna prema svojim udvaračima, no ipak ih odbija u svakoj situaciji, uz lascivne i dvosmislene pjesmice kratkog metra.⁸⁹

U *Skupu* pak Munuo, djetić Kamilov, želi Grubu, Dživovu godišnicu. Munuo ju želi učiniti svojom ženom, a njezin odgovor možemo dvostruko shvatiti:

⁸⁵ M. Držić: *Dundo Maroje, Novela od Stanca*, 2007., str. 113–114.

⁸⁶ Isto., str. 114.

⁸⁷ Isto., str. 115.

⁸⁸ Isto., str. 115.

⁸⁹ *Leksikon Marina Držića*, natuknicu uredila: A. Prolić Kragić, 2009., str. 585.

Gruba: Reče Daša,:

*Bit ću vaša,
ako uzbude
dobra paša.⁹⁰*

U *Grižuli*, nakon što Omakala, godišnica dubrovačka i gospodar Grižula razgovaraju, Grižula joj se udvara s namjerom da ostane s njime jer *koliko god je šašav, Grižula je spretnan u nagovaranju prestrašene godišnice da mu se pridruži*⁹¹:

Grižula: Djevojčice mlada, momice, čudim se neboga kako si živa! Ma pokli si došla u pustinju i na mene se namjerila, ti si dobra došla, i dobro si došla. Ja pustinjač, ti puštenica, dobro ćemo stat; srječna si, er se si na mene namjerila. Ovdje su, momice moja, boji velici, zamčice, vile igraju, vile uzimlju; mene su, moja smokvice meka, uzele. U tuzi sam, uzdišem, cvilim; ma češ ti moj garofalak, ružica, moj razgovorak bit u pustinji.

(...)

Omakala: Sjetan, kakva ti je kuća? Spilica je, dušom mojom!

Grižula: Slobodno uljezi; u pustinji je, i odveć je ovi lijep stan.

Omakala: Uh, smijem li?

*Grižula: Uljezi, košutice, da mi te orlak ne ugrabi; ti dobro došla! Kako da je moja vila došla, tako ti se sam obeselio.*⁹²

Grižula je pohotan i bestidan starac. Kada shvati da nema smisla čekati na vilinu ljubav, uzet će Omakalu sebi. On se vilama obraća u petrarkističkom tonu, motiviran erotskom požudom koja se krije u njegovim uzdasima, no istodobno želi ostvariti tjelesno zadovoljstvo s Omakalom, prethodno i s Grubom. Gruba je u potrazi za Dragićem, dok on luta i traži vilu. Još jedan par iz *Grižule* su Miona i Radoje. Miona je zaljubljena u Radoju iako se njime poigrava. Utjelovljuje lik samouvjerene djevojke koja je sigurna u Radojevu ljubav; on i sam otvoreno iskazuje svoje osjećaje, stoga ga ona upravo zbog toga drži u neizvjesnosti. Iskušava ga i iskazuje svoju žensku superiornost. Miona uživa u Radojevoj boli, iako zna da će biti njegova. Konstantno se izvlači iz situacija u kojima ju on dovodi pred gotov čin, spominjući svoju majku

⁹⁰ M. Držić: *Novela od Stanca, Tirena, Skup, Dundo Maroje*, 1962., str. 174.

⁹¹ M. Držić: *Djela* (ur. F. Čale), Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1979, str. 633., bilješka

⁹² Isto., str. 634.

koja joj navodno ne dopušta udaju, što opet, pripada folklornoj baštini. Oni preuzimaju stihove narodne pjesme te ju aktualiziraju i adaptiraju:

Radoje: Mionice moja mila,

vazda mi si draga bila

Miona: Ti s', Radoje, oko moje:

tobom gledam, nu ti ne dam!

(...)

Radoje: Mionica t' mi reče : „Rade -

ka mi okom srce krade, -

bit ću, mladi hrabro, tvoja,

kad mi reče majka moja.“

Majka veli mladu Radi:

„Da' ću momu, Rade mladi,

ko mi 'e dvori i udvori.“⁹³

Nakon što Radoje Mioni prepriča sretan kraj Grube i Dragića, koji se sjedinjuju napokon u ljubavi, Radoja zanima što će biti s njih dvoje na što Miona odgovara:

Miona: Uhit'mo se u dva igrat.

Radoje: Da! Pak?

Miona: Što maja reče, nijesam li ti rekla?

Radoje: Da, pođ'mo ovako igrajuć doma!

Miona: Majdet, Radoje da sviri priđe. Ostaj zbogom tko piruje, a mi ovako imamo posao.⁹⁴

Između dvoje ljubavnika osjeća se erotska napetost, a zadnja Mionina izjava može se dvosmisleno shvatiti kao erotska aluzija. Slobodan Prosperov Novak zaključuje da su dijalozi ljubavi između Rade i Mione *opscena navlačenja*, te da *govore o*

⁹³ M. Držić: *Djela* (ur. F. Čale), 1979., str. 647–648.

⁹⁴ Isto., str. 657.

*ljubavi da ne bi morali pokazati svu spolnu zaokupljenost koja izbija iz svake riječi što je jedno s drugim izmjenjuju.*⁹⁵

U *Veneri i Adonu*, Grubiša traži vjerenicu među godišnicama, želi ženu s oblinama, okrenut je tjelesnom promatranju ženske osobe, ne duhovnom, inače ju neće. Govori: *Ja hoću pritilu, da me u zimu grije.*⁹⁶

5. 3. 2. 1. “Štipanje” godišnica

"Štipanje" smještamo u podvrstu udvaranja, jer su to iskazi žuđenja mladih muškaraca i gospara naspram žena godišnica. Godišnice su pripadale dijelu društva bez ikakvih prava. Sluškinje Držićeva opusa su realistično oblikovane i kreirane. Štipanje je jedno od neugodnosti koje su godišnice prolazile kad bi se poslom uputile u ulice Među crjevjare, Među polače, Peline i Prijeko. Kada se u komediji *Dundo Maroje* Pomet udvara Petrunjeli, ona ga šalje u ulicu Među crjevjare, pitajući se je li ih se još zlostavlja: *Pod' tamo u tvojijeh galantina, u sinjora rimskih; a ja sam godišnica dubrovačka. Bože, love li sada oko Među crjevvara one manenštine u Dubrovniku? Sjetne godišnice, martire su od štipanja.*⁹⁷ Petrunjela se prisjeća scena štipanja iz Dubrovnika i kada nabasa na Nika, Pijera i Vlaha, koji su to učestalo činili: *Niko ti li si? Nut količak je uzrastao! Brižna, Među crjevjare kolikrat me je uštinuo. Ovolihni bijaše, a nemanština u njem velika bijaše.*⁹⁸

Pijero obznanjuje kako je dao darak Petrunjeli, odnosno Milici kako se zvala u Dubrovniku, jer mu se obećala dati, no ona ga je prevarila i ostao je praznih ruku, pri čemu ih Petrunjela svih ismijava:

*Druzi su zasjeli,
sada se ne dijeli!
Brižni lovci od Među crjevvara
lov lovili;
goru obili;*

⁹⁵ S. Prosperov Novak: *Povijest hrvatske književnosti: Od humanističkih početaka do Kašićeve ilirske gramatike 1604.*, 1997., str. 405.

⁹⁶ preuzeto: https://hr.wikisource.org/wiki/Venere_i_Adon/Prvi_prizor, 16. 6. 2016.

⁹⁷ M. Držić: *Dundo Maroje, Novela od Stanca*, 2007., str. 57.

⁹⁸ Isto., str. 66.

*od sve što ulovili,
ništa doma donijeli.⁹⁹*

Štipanje se kao nelagodan i uznemiravajući, ali prisutan čin u svakodnevicu prikazuje i u susretu Popive i Petrunjele. On okrivljava svoju ruku, ne sebe, i ispričava joj je:

Petre, što sam učinio neg te ljubnuo jednom? Ah, brže ono što te uštinuh?

Petrunjela: Drugo je, pse jedan!

Popiva: Jeda mi gdi ruka uteče? Ako je ruka kriva, nijesam ja kriv.

*Ruka pođe,
a ne dođe;
ruku stuči,
ruka muči.
Kriv sam,
tvoj sam;
draga ljubi
tvoga slugu
ne pogubi.¹⁰⁰*

U *Grižuli* gospodar Grižula vilama objašnjava podrijetlo Omakale pri čemu spominje štipanje. Iznosi podatak o ulicama gdje se štipanje i odvijalo, gdje su godišnice išle u kupovinu svojim gospodarima:

Iz Grada je gdjeno su Među crjevjari i Prijeki i Među polače, gdi se djevojkama zapinje.¹⁰¹

Omakala vilama odgovara na pitanje što se u Dubrovniku čini, spominjući neugodnosti koje prolaze od strane gospodara (iskorištavanje) i mladića po ulicama:

Gospođe su počele bačkjelom djevojke bit, a gospari hoće da ih djevojke izuvaju; a Međ crjevare su tolike štipance, er, sve djevojke na variete otidoše.¹⁰²

⁹⁹ Isto., str. 68

¹⁰⁰ Isto., str. 174–175.

¹⁰¹ M. Držić: *Djela* (ur. F. Čale), 1979., str. 637.

I u *Skupu* Niko spominje štipanje dok progovara o navikama mladih, što potvrđuje da je to svakodnevica, nešto uobičajeno:

*Jes' ku uštinuo godišnicu mimogrede?*¹⁰³

Ovaj se problem proteže kroz Držićeve drame s namjerom kako bi se ukazalo na iskorištavanje i težak rad godišnica te njihovu svakodnevnu agoniju. Nisu imale prava, stoga se o svim njihovim potrebama odlučivalo umjesto njih: *Kontinuirani iscrpljujući rad smatrale su gospodarice jedinim djelotvornim sredstvom protiv bludnih misli i želja*.¹⁰⁴ Držić ukazuje na tjelesne potrebe muškaraca koji svoje žuđenje za ženom iskazuju upravo štipanjem ili iskorištavanjem, pogotovo jer se one nisu tomu mogle pretjerano oteti, nisu imale ikakvo pravo da traže osudu i pravdu za ta djela. Također, smatra se normalnim, uobičajenim činom vršiti seksualno uznemiravanje ili napastovanje nad godišnicama.

5. 3. 3. Spolna (ne)moć starijih osoba

Stanac i Tripče de Utolče likovi su koji zbog svojih godina ne mogu zadovoljiti svoje mlađe žene. Obojica nastoje riješiti svoje probleme kako bi mogli biti dostojni svojim odabranicama. Pa čak i zbog toga povjerovati u nemoguće i magijsko. Stanac je u Dubrovnik došao trgovati, a mladi su nad njim proveli šalu. Dživo Pešica, glavni i odgovorni za „novelu“, uvjerio ga je kako su ga vile pomladile na što Stanac odgovara:

*Čoek da se pomladi, čudo je velje toj!*¹⁰⁵

Stanca je zavelo to razmišljanje, prvotno zbog njegove mlade žene:

Što bi Miona dala, domaća mo'a mila!

(...)

Ah rada t' bi bila,

*gdje je ona hubava mladica a ja star.*¹⁰⁶

¹⁰² Isto., str. 637–638.

¹⁰³ M. Držić: *Novela od Stanca, Tirena, Skup, Dundo Maroje*, 1962., str. 171.

¹⁰⁴ *Leksikon Marina Držića*, natuknicu uredila: S. Stojan, 2009., str. 736.

¹⁰⁵ M. Držić: *Dundo Maroje, Novela od Stanca*, 2007., str. 207.

¹⁰⁶ Isto., str. 208.

Zbog želje da se pomladi on povjeruje u nerealne radnje, pri čemu do izražaja dolazi njegovo hedonističko razmišljanje o povratku u mladost-ludost i spolnu moć, gdje iščitavamo i prikrivene erotske aluzije:

Dživo: Bila bi 'oj zabava.

Stanac: Bogme bi 'o' bilo u har!

er ne bi naprijeda uza me plakala

grijav peču leda, ma bi mirna stala.¹⁰⁷

Snaga i energija opadaju u starijoj dobi, dok mladost, navodi Slavica Stojan, ima snagu i iskorištava svoj potencijal.¹⁰⁸ Milovan Tatarin zaključuje: *Držićeva je aluzivnost jasna – žudnja za mladošću, žudnja je za seksualnom moći.¹⁰⁹*

U komediji *Tripče de Utolče*, glavni lik Tripče, pijanac i muž mlade Mande, obolio je od kile. Tripče se ismijava jer njegova mlada žena ima ljubavnika. Pomoć pri ozdravljenju traži kod Jeđupke, koja mu obećaje da će ga izliječiti korijenjem, te tako omogućiti da Mande samo s njime konzumira svoju ljubav. Jeđupka je ciganka u čijem se govoru uviđa "usmena gatalačka procedura", navodi Tatarin.¹¹⁰ Ciganka upućuje na magijsko i fantastično, nestvarno rješenje realnih problema:

Jeđupka: Haj, haj, čuda veljijeh kojijeh se naslušah! Velje su tuge tvoje: vidim, žalim te, bolim se. Ja hoću se opet vratiti ka stanu, da vazmem korijenja; budem tebe naučiti, da znaš tvoja domaća kudi gre, kamo gre, koje posle posluje. Drugoga korijenja hoću ti dati, da ti zaboravi svakoga, tebe samoga da ljubi i da š njom miran život životuješ.

Tripče: Ah, moja sibilije, kad bi to učinila, izela bi iz purgatorija čovjeka martira ki je mučen fra le anime damnade del purgatorio.

Jeđupka: Na moju veru, budem te sloboditi tih tuga! I grem sada, dočekaj me tuka.¹¹¹

¹⁰⁷ Isto., str. 209.

¹⁰⁸ S. Stojan: *Slast tartare: Marin Držić u svakodnevnicima renesansnog Dubrovnika*, 2007.

¹⁰⁹ *Leksikon Marina Držića*, natuknicu uredio: M. Tatarin, 2009., str. 548.

¹¹⁰ *Leksikon Marina Držića*, natuknicu uredio: M. Tatarin, 2009., str. 347.

¹¹¹ preuzeto:

https://hr.wikisource.org/wiki/Trip%C4%8De_de_Utol%C4%8De/Tre%C4%87i_%C4%8Din, 15. 6. 2016.

I godišnice su u dijalozima izjavljivale kako stariji muškarci nisu za ženidbu s mladim djevojkama jer ih ne mogu zadovoljiti:

Gruba: Uh, ne bih stara muža! Ono gdje kašlju, a, brižni, ne mogu ni hodit, a neg, a neg da...

Variva: Što, sjetna, 'a neg da'?

*Gruba: A neg da igraju s nevjestom.*¹¹²

Likovi starijih muškaraca koji žele ispuniti očekivanja svojih mlađih supruga, pretežito su u službi izazivanja smijeha. Držić je vjerojatno htio i ukazati na problematiku vjenčavanja starijih, već nemoćnih muškaraca s mladim djevojkama. Stariji se pomamljuju za mladošću i intimnim požudama. Likovi putena starca još su i Zlati Kum, Lone Krisa i Arkulin.

5. 3. 4. Mitološki likovi u znaku putene čežnje

Držić se s mitologijom upoznao posredstvom obrazovanja i lektire, a na njega je utjecao i mitološki obrađeni repertoar talijanskih suvremenika. Nije mu stran arkadijski prostor, pojavljivanje rimskih božica i bogova, vila i satira. Ljiljana Marks u članku *Nadnaravno žensko*, govori o dubrovačkoj tradiciji, kako se u njoj *stapaju i pretapaju mediteransko/europsko te kontinentalno/slavensko naslijeđe*.¹¹³ Ona napominje da se u dubrovačkoj književnosti i motivi i stilska obilježja preuzimaju iz pučke tradicije, te se dvije tradicije međusobno isprepliću i nadopunjuju: *Primjer je to istodobno i međusobna utjecaja visoke, učene i usmene, pučke kulture*.¹¹⁴

U *Grižuli*, Dijana i Kupid sudionici su radnje. Dijana, vladarica vilinskoga svijeta i božica Čistoće u opreci je s Kupidom, bogom Ljubavi i Žuđenja. Plakir, sin Kupidov, simbolizira užitak i nasladu, što stoji u samom značenju njegova imena. Smisao drame iščitava se kroz odnos Dijane i Kupida, a njihovo pomirenje, na kraju drame, alegorija je sretnog sklapanja braka između Vlaha i Kate Sokorčević. Frano Čale navodi kako se u drami *miješaju alegoričnost i stvarnost, mitološki i realni svijet, stihovi i proza, petrarkizam i njegova parodija, lirizam situacija i prozaičnost zbilje*,

¹¹² M. Držić: *Novela od Stanca, Tirena, Skup, Dundo Maroje*, 1962., str. 140.

¹¹³ Lj. Marks: *Nadnaravno žensko*, u: *Zbornik Zagrebačke slavističke škole 2002, 2003.*, str. 83–84.

¹¹⁴ Isto.

uzvišeno i komično, platonsko i erotsko (...) ¹¹⁵ te zaključuje kako to i dolikuje pirnom slavljju. Čale smatra da Vlahu predstavljaju Plakir i Kupido, simboli erotske ljubavi. Tom usporedbom, na Vlahu se ukazuje kao živog mladića, 'noćnog lovca', lijepog osvajača ženskih srdaca. Nasuprot njega je Kata, njegova čista zaručnica koju zastupa Dijana. Vile kriposti: Pravda, Hitros, Jakost i Tihoća će svojom intervencijom uspostaviti mir između Čistoće i Žuđenja: *One četiri djevice, koje svijetom vladaju, nastoje, da učine mir između Žuđenja i Čistoće, t.j. da postave među ljudima ekvilibrium između uzdržljivosti i erotike.* ¹¹⁶ Mitološka fabula odnosno alegorijska dimenzija važna je jer slavi bračnu zajednicu mladenaca: *S ovu stranu stoji čista Dijana s svijem divicama, a tamo stoji Žuđenje, boj bje s čistoćom; a sve te kriposti među njimi mir čine.* ¹¹⁷ Satiri su demonska bića, ljubitelji glazbe, vina i ljubavi, napastuju nimfe ili vile, plešu s njima. Vile su bića za kojima često uzdišu satiri i pastiri. Dunja Fališevac napominje da: *Mitske priče kao i mitski likovi funkcioniraju kao priče ili primjeri koji na alegorijski način prezentiraju mišljenje o svijetu i simboliziraju ključne situacije ljudske sudbine (potraga za ljubavlju, dualizam čovjekova bića između tjelesnog i duhovnog).* ¹¹⁸

5. 3. 4. 1. Udvaranje seljaka i pastira vilama

Vile preuzimaju vlast nad životom muškaraca kada se u njih zaljube. U *Grižuli i Tireni* Grižuli, Ljubmiru, Miljenku, Radatu i Dragiću, vila i njezina savršena ljepota, oduzela je razboritost. Svi trče za vilama i tuguju. Evo kako to izgleda na primjeru Grižule:

Vile, gizdave vile, planinski razgovoru, slatke, dobre, drage, medene jabučice vam rodile, kruške mednice vam se rađale, rozice, viojle, trator, bosiljak, ružice vam ctjele; ako nećete za mene ljubav molit, molite moju vilu makar da me uzme, neka me uzme, i da se veće zovem vilenik i da reku: „Vile ga užeže, oh, oh!“ Ah, da bi me uzela, da bi me uzela, da bi me uzela! ¹¹⁹

¹¹⁵ Marin Držić: *Djela* (ur. F. Čale), 1979., str. 119.

¹¹⁶ P. Skok: „Držićev Plakir“; u zborniku: *Putovima kanonizacije: zbornik radova o Marinu Držiću (1508. – 2008)*, 2008., str. 146.

¹¹⁷ Isto., str. 615.

¹¹⁸ *Leksikon Marina Držića*, natuknicu uredila: D. Fališevac, 2009., str. 19.

¹¹⁹ M. Držić: *Djela* (ur. F. Čale), 1979., str. 617.

Pretežito se zaljubljenici obraćaju vilama petrarkističkim diskursom. Odabir riječi izaziva smijeh u čitatelja; miješanje petrarkističkog diskursa s pučkim govorom ističe pučki, narodni duh, suprotstavljen visokom, učenom tonu s mnogim upadicama, drugačijim intencijama, čak nemoralnim, kako to naglašava J. Primorac nadovezujući se na Husića i Bogdana: *Držić umjetnički ljubavni diskurs drži primjerenim u alegorijsko-mitološkom svijetu, ali ga stvarni Držićevi građani i pastiri često puta neprimjereno rabe, i to ne u smislu neiskrene ljubavi, već stoga što im ljubavni govor i petrarkizam nerijetko služe kao maska za tjelesnu pohotu, gramzivost i slične loše osobine.*¹²⁰ Vila ukazuje na drske Grižuline ruke koje se približavaju ženskom rodu: *Ja imam vele vila družica; od tebe bi se pripale, a ti si zao, rukami igraš!*¹²¹ Pastiri su bolesni od ljubavi, uzdišu za "prsima bilim", "hodom ljuvenim", "sunačnom svitlosti", "rajskom lipotom". Žude za savršenstvom:

Ljubmir: Je li ovoj Tirena, veseli je li obraz,

*toliko žuđena od mene na svak čas?*¹²²

U *Tireni* su udvaranja prožeta i elementima folklora.¹²³ Miljenko se udvara vili Tireni, želeći se združiti s njome. To je jedan od primjera gdje se uočava da je (...) *erotika pastirstva u Grižuli otvoreno zadovoljavanje seksualnih potreba (...)*¹²⁴. Evo i primjera:

Miljenko: Gospoje, s tobom leć jednome ja bih rad,

a makar ustat već ne budem prem nikad!

Vila: Što bi ti pribilo da ležeš sa mnome?

*Miljenko: Istom bi mi mило združiti se s tobome.*¹²⁵

Dok pastiri žaluju i napuštaju svaku nadu, u obraćanju vilama učestale su aluzije na tjelesnu požudu prema tim savršenim bićima. Njihova pretjerana, patetična bol žudi

¹²⁰ J. Primorac: *Poj ljuveni – pučko pjevanje u renesansnoj Dalmaciji*, 2013., str. 88.

¹²¹ M. Držić: *Djela* (ur. F. Čale), 1979., str. 639.

¹²² M. Držić: *Novela od Stanca, Tirena, Skup, Dundo Maroje*, 1962., str. 75.

¹²³ *Leksikon Marina Držića*, natuknicu uredila: D. Fališevac, 2009., str. 805.

¹²⁴ S. Prosperov Novak: *Povijest hrvatske književnosti: Od humanističkih početaka do Kašićeve ilirske gramatike 1604.*, 1997., str. 406.

¹²⁵ M. Držić: *Novela od Stanca, Tirena, Skup, Dundo Maroje*, 1962., str. 81.

za zadovoljenjem, stapanjem, udruživanjem s vilom: (...) *ljubavni je idealizam na strani vila i arkadijskih pastira, dok je grotesknost i lascivnost na strani seljaka.*¹²⁶

6. MLADOST-LUDOST

Važna preokupacija Držićevih drama je antiteza mladi – stari. Mladi su razbludni, neotesani, neodgovorni, njima vlada ludost, i na sve navedeno stari se stalno bune. Stariji su navodno mudriji, pametniji, iskusniji i kore neobuzdanu mladež, koja ne mari za budućnost, već uživa u trenucima, tučnjavi, kreću se sumnjivim ulicama, njima vlada požuda, želja za bogatstvom i njegovim trošenjem.

6. 1. Rastrošnost

U komediji *Dundo Maroje* najviše se uočava rastrošnost mladoga Mara, koji troši novac svoga oca namijenjenog trgovini. Tripčeta u razgovoru s Bokčilom i Marojem govori da mladima ne treba povjeravati ni davati išta jer su "posjednuti od vraga": *Dinar u mladom djetetu bijesni kao zli duh, da znaš, u inspiritanu čovjeku.*¹²⁷ Maro se razbacuje novcem trošeći ga na skupe darove za Lauru, poput *kolarina, pendina i dzoja* (ogrlica/ovratnik, ukras o vratu, dragulj):

*Sta ben questa cosa, Pomete; ovako se karecaju sinjore, ovaki im se prezenti darivaju.*¹²⁸ ili,

*Iznio bijeh dvijesti dujat za platit dijamant i rubin što sam sinjori obećao – neću 'oj manjkat.*¹²⁹

Obilje i skupocjeni predmeti, užici, sjaj i rastrošnost u načinu života, luksuz - Maro hedonistički živi u Rimu gdje ga nitko ne drži na oku: *Vina dukat, a havijara paulin, kako i Pometov gospodar Tudešak, i na tri škude kupi par fadžana; i kupi par kapuna velicijeh, da znaš škud za nje dat; i kup' animela, i pođ' u picikarula moga, da ti da mortadela i salčica, što će bit za svu ovu nedjelju, i čin' da ti da dudzinu provardura, i svrati se u moga spičara, reci mu da mi pošalje jedan vruć marcapan.*¹³⁰ Pomet ga

¹²⁶ P. Skok: „Držićev Plakir“, u: *Putovima kanonizacije: zbornik radova o Marinu Držiću (1508. – 2008)*, 2008., str. 145.

¹²⁷ M. Držić: *Dundo Maroje, Novela od Stanca*, 2007., str. 23.

¹²⁸ Isto., str. 37.

¹²⁹ Isto., str. 100.

¹³⁰ Isto., str. 39.

provocira govoreći mu da živi pravim gospodskim životom, na što Maro zaključuje kako neće ni u Dubrovniku škrtariti:

*Scijeniš li ti da ću ja na po kutla vina i na medzalin mesa stat kako i ostali? Pritilo ću, Pomete, ja živjeti; a ti ćeš daleko od moje kuće stat, a zubi ti će vodu činit. Ovu ću kolajinu na grlo stavit, neka me moja gospođa veselijem okom pogleda.*¹³¹

Maro se razbacuje i uzvisuje, želi se prikazati moćnim čovjekom koji može priuštiti sebi i drugima što god poželi. Mlad je i nepromišljen, smatra da dukatima može kupiti sve i ne razmišlja racionalno, a drugi ga smatraju glupim i smiješnim. Troši na ugodu i uživanje. Maro je u kolajini i velutu, uživa u svom životnom načelu:

*To toliko se dobiva na svijetu, koliko se čovjek dobru bremenu dava. Dobro živi i zlo živi, mre se; a nakon nas makar ni sparožina ne ostani.*¹³²

I kada mu dukati ponestaju, on i dalje rasipa ono malo što ima. Nada se da će Popiva nešto smisliti:

*Nješto imam, a nješto se mogu učas vrh dvije kolajine moje velike i vrh manilja servat. Ajmeh, Popiva, veće nije dukat! Ako nas srjeća ne pomože, otidosmo na ošpedao.*¹³³

Da su mladi rastrošni, govori i Dundo Maroje koji ne može vjerovati da Maro nosi velut i da na odjeću troši dukate za trgovinu:

*E, zadnjicu mi su počeli svilom obtakat. Oci im su sve krivi, - mi smo sve krivi, er tako hoćemo. Luda djeca sad u gaće zlato pendžaju, tezoro pendžaju, a mi se oglušamo.*¹³⁴

U komediji *Skup* i *Dživo* u razgovoru s Dobre, govori kako se mladi oblače u svilu jer je došlo takvo vrijeme, za razliku od nekada kad su mlade djevojke nosile platnenu odjeću:

*Vi ste u ono vrijeme brijeme bile kad se je u bortijeh hodilo; a ove su u ovo kad se i svila dere, i dobro se dere, er jes od šta.*¹³⁵

¹³¹ Isto.

¹³² M. Držić: *Dundo Maroje, Novela od Stanca*, 2007., str. 70.

¹³³ Isto., 110.

¹³⁴ Isto., str. 143.

Niko isto napominje kako je mladima važna raskošna odjeća:

*U plaštijeh od persa (tamna tkanina), u gaćah od svile, u rukavicah profumanijeh.*¹³⁶

U *Tireni*, Stojna se žali kako se mlade nevjeste samo ukrašavaju, plešu i uživaju u mladosti:

*Njih je taj posao vas obrve tančati
i laštiti obraz, - ne presti ni tkati;
i sve se nadzirat nad bistra jedzera,
i gizde tuj smijerat vazdan do večera.
U kose uvijat i biser i zlato
i ludo se smijat nastoje sve na to,
i tance voditi s pastiri od gore,
na svoj stan mrziti cić nješta što 'e gore.*¹³⁷

Mladi vole biti odjeveni raskošno jer time stječu i status u društvu. Misleći da tako dobivaju na važnosti, vole glumiti gospodu, u skupim velutima, s kolajnama oko vrata te žele sebi omogućiti obilnu trpezu punu hrane i vina.

6.2. Nepodopštine mladih

Novela od Stanca odraz je dubrovačkog života u kasnim noćnim satima. Raspojasani mladići i maškare ne mare za posljedice, vrijeme je karnevalske noći, ispunjene plesom, glazbom i veselim okruženjem. U razgovoru Vlaha i Miha doznajemo kako je mladi Vlaho rastjerao neke mladiće s Duičinih skalina. Osim što ih je fizički napao, saznajemo da je bio u posjeti staroj kurtizani:

*To što mladići noću izbjegavaju Placu – koju ophode zduri – a radije se zadržavaju u blizini Duičinih skalina, Garišta ili pak Podmirja, aluzija je na njihove seksualne nepodopštine sa ženama krhkijega morala, o čemu je riječ i u Dundo Maroju.*¹³⁸

¹³⁵ M. Držić: *Novela od Stanca, Tirena, Skup, Dundo Maroje*, 1962., str. 161.

¹³⁶ Isto., str. 171.

¹³⁷ Isto., str. 90.

¹³⁸ *Leksikon Marina Držića*, natuknicu uredio: M. Tatarin, 2009., str. 547.

Miho opisuje svoje pohvate izlazaka iz kuće dok otac spava, a on se iskrada kroz prozor i odlazi u noćni zabavni život Dubrovnika:

*Bogme imam smiješna oca!
Kuću mi zatvori, ma ja, kad večeram,
fengam poč leć gori; a ja ti omijeram
kako ću se kalat niz njeku funjestru
i, kad pođu svi spat, obučem se u pjastru;
čelatu na glavu, brokijer na bedru u čas
stavim, a rđavu ovu mčinu na pas,
pak se niz konopac na ulicu kalam,
a mudri moj otac u odru mni da sam.¹³⁹*

Već u prvom prizoru zamalo su se međusobno ranili, probili mačevima, a kasnije se nadmeću čiji je mač bolji i tko je vještiji u mačevanju:

Vlaho: Ognjili ti kosti! Što se ne javljaše?

Ktijah te probosti, da se ne otkrivaše?

*Miho: Ne bjeh te poznao, ter to malo sad
nijasam te štropijao.*

Vlaho: Nijas' pratik, još si mlad.

Miho: Vidiš li mčinu ovu?

Vlaho: Vidim, sva je rđava.

Miho: Bila je na provu!

Vlaho: Zato je krvava!

Miho: Nu ukaž' tu tvoju! Daj da se sijecamo.

Vlaho: Ne kažem ja moju, neg kad se škrimamo.¹⁴⁰

Pastiri i satiri u *Tireni* su se potukli, a Dživulin, ratoborni Lopuđanin u komediji *Dundo Maroje* se tuče i ubija. Frano Čale primjećuje da su se u noćnim satima mladi

¹³⁹ M. Držić: *Dundo Maroje, Novela od Stanca*, 2007., str. 200.

¹⁴⁰ Isto., str. 197–198.

nadmetali mačevanjem kako bi *iskalili mediteranski hvalisavo 'junaštvo', obijest i nagomilanu mladenačku snagu*¹⁴¹ te da su u tim kasnim satima tragali za neponovljivim pustolovinama. Sama okosnica *Novele* jest šala sa Stancem, koju predvodi Dživo uz pratnju Vlaha i Miha:

Dživo: Nu hod'mo, pođ'mo tja;

Vlahu ću nekomeu novelu učinit.

Vlaho: Da si ide k onomu!

Miho: Komed'ja će ovo bit.

Dživo: Ogrn' se kapom ti i hran' mi baretu,

*sad ćete viditi, obadva sje'te tu.*¹⁴²

Dživo mu slaže da se može pomladiti, te nek sluša vile da zna što mu je činiti. Nagovaraju maškare da ga obmane, što one i učine:

Dživo: Tko se ono bijeli?

Vlaho: Na pir maskari idu.

Dživo: Prem su na prepozit!

Kad opet izidu, ah, smiješno ti će bit!

Pođ'mo ih per Dio zvat, prije neg na pir pođu

molit i skondžurat da ovamo dođu.

*Scijenit će Vlah ovi da su vile zbiljne.*¹⁴³

Ta njihova noćna nepodopština, nasmijala ih je do suza:

Dživo: Ovo smješnijega, brate, Vlaha od svijeta;

nije ga luđega od Rta do Mljeta.

Miho: Pođ' s vragom! Voci mi pukoše od smiha.

*Vlaho: Bogme smijeh!*¹⁴⁴

¹⁴¹ F. Čale: *Marin Držić: Tirena, Grižula, Novela od Stanca, Dundo Maroje, Skup, Tripče de Utoľe, Hekuba*, 1971., str. 31.

¹⁴² M. Držić: *Dundo Maroje, Novela od Stanca*, 2007., str. 203.

¹⁴³ Isto., str. 212.

¹⁴⁴ Isto., str. 211.

Maškare su Stanca obrijale, a Dživo mu je ukrao “sir, kozle i plate” ali i ostavio protuvrijednost u novcu. Mladiće je vodila želja za zabavom, a Stanac je tek usputna žrtva njihovog dokoličarenja.

6.3. Neodgovornost

Mladi svoju neodgovornost pokazuju u trenucima kada zbog ljubavi ostavljaju poslove, troše novac namijenjen poslu za privatno zadovoljstvo, ne razmišljaju o svojim postupcima i njihovim posljedicama. U *Tireni* Stojna traži sina Miljenka i prigovara mu jer je napustio stado u potrazi za vilom Tirenom:

Miljenko, što činiš?! Kamo si otašao?

Vukovom, a ne mniš, živo si sve ošao?

Tuče t' se sve stado pusto po dubravi,

ter staro i mlado na volju vuk davi, -

a ti se ne haješ! (...)¹⁴⁵

Miljenko hladno odgovara da on više nije kakav je nekad bio, te da mu je ljubav važnija od ikakvih obveza i bježi od svoje majke i Radata. I Miljenkova rodbina ga traži, pokušavajući shvatiti njegovu neodgovornost:

Dragić: Gdje je taj naš ludjak za vilom ki pođe,

vukovom a divjak u godi stado ođe?

Vuk mu je uio ovcu i tro'e mlado.

Gdi se je k vragu on gdio? Zlo mu ide sve stado!¹⁴⁶

U komediji *Dundo Maroje*, Maro je predstavnik svjetonazora mladih koji smatraju da valja uživati u sadašnjem trenutku bez razmišljanja o posljedicama i budućnosti, čime se sugerira da se radi o tipu mladoga, rasipnoga, raspuštenog i porocima sklonog zaljubljenika. Otac ga je poslao u Firenzu da nabavi tkanine u vrijednosti od pet tisuća dukata, što bi mu osiguralo preuzimanje obiteljskog posla:

(...) Maro je nemaran prema očevu nalogu da privređuje pa zanemaruje svoju dužnost ulaganja u trgovinu i rasipa očev novac na užitke.¹⁴⁷

¹⁴⁵Marin Držić: *Novela od Stanca, Tirena, Skup, Dundo Maroje*, 1962., str. 86.

¹⁴⁶Isto., str. 100.

On je otišao u Rim gdje uživa u životu. Dužan je ocu, židovu Sadiju, trgovcu Lessandru.

*Niko: Otac mu u gradu govni griza, ni ije ni pije za manje spendžat a veće akumulat; a Maro ovdje i za sebe i za njega pendža i uživa; in fine, rad bih mu brat bit.*¹⁴⁸

U *Skupu*, neodgovornost i nepromišljenost uviđamo i kod slugu poput Munua, koji svog gospodara ostavlja čim nađe tezoro:

*Ah, Munuo, s tobom je što te može učiniti vlastelina, - iz sukna u svilu, od djetića gospodar! Ah, Grube! Gdi je Grube? Vražica ona još je luda, ne zna svoje dobro. Tko ovo suproč meni ide? Nije ga čekat. Kamilo zbogom! Što služih služih. Uza me je veći gospodar, - veći manjemu pod bok dava.*¹⁴⁹

6. 4. Odnos mladih i starih

Stari su odraz mudrosti, staloženosti, razuma; dok su mladi vični ludorijama, raspuštenosti, neodgovornosti. Mladost se pretežito povezuje s uživanjem, pršti snagom i radošću. Kod njih je rasprostranjena pošast nerada i dokoličarenja, lijenost, predavanje užicima. Stari ih za to kore, neki čak postaju zalučeni kako bi se vratili u mlade dane. I mladi su svjesni kako su stari jednom bili u njihovim godinama i bili poput njih te smatraju da su stari čak i zli, jer nemaju razumijevanja. Kroz njihove dijaloge i monologe uviđamo kako su mladi pretjerano skloni životnom hedonizmu, a vični su zaboravljanju svojih obveza prema obitelji.

U *Grižuli*, majka Grubina, Vukosava, i Staniša, otac Dragićin, žale se na ludost mladih:

Staniša: Djeca udriše, kako konji bez uzde, u polje od svijeh zlijeh djela, a nije tko da ih uzdom od razuma ustegne. (...)

Vukosava: (...) mlade se bez srama uzdvigoše po funjestrach u smijesijeh, u jezičenju, u gizdah, u magli i u vjetru, u neslušanju starijeh. Djevojke bez kraliješa, su ušima ovolicijem za čut kugodi ludos a s očima vazda otvorenim za uzrit svudije,

¹⁴⁷ D. Grmača: „Držićevi grijesi u tri prizora“, u: *Marin Držić 1508. – 2008.*, 2010., str. 254

¹⁴⁸ M. Držić: *Dundo Maroje, Novela od Stanca*, 2007., str. 62.

¹⁴⁹ M. Držić: *Novela od Stanca, Tirena, Skup, Dundo Maroje*, 1962., str. 181.

*gluhe na dobar nauk, pune misli ludijeh; gospođe od kuća bezbrižne, malo umjeteone. (...)*¹⁵⁰

U *Skupu*, Dobre u razgovoru s Dživom isto napada mlade djevojke koje karakterizira kao neradnice i ljenčine:

Dobre: Nemoj mi, Dživo, spovijedat što su sadanje nevjeste! Od sadanjijeh nevjesta nije neg spat do podne; a kad ustane, dvije djevojke nijednoj nijesu dosta da ih sapinju i oblače. A kad se obuku, jedva do objeda mrdajući oko glave njeke čičke od kosa zavijajući i pri zrcalu – uh, tuga me je govoriti! – čerse, zle česti, a pak se u crkvu dođe, a mise se sve svršile.

Dživo: Dobre, ne moremo mi svijet načinit. To u početak bude, a pak i one, brijeme ih nauči, o kući uzrade.

Dobre: Rade – ruke u tikvici držeći; s funjestre na funjestru svilice klubačac naviju, pomrdaju u čestjelicu zlatnu, iglenicu od srebra zatvore i otvore, a djevojke se zovu, a posli su: cvijetje se kupuje; u dumana, u Čičilija, u Justina po rusate se vodice posila.

*Dživo: Mladost je taka!*¹⁵¹

Iz razgovora uviđamo da se mladim djevojkama prigovara kasno buđenje, ljenčarenje, brbljavost, kićenje i parfumiranje; one ne kroje, ne šiju, ne idu u crkvu i ne pomažu kućanskim poslovima, kako su u mladosti činili njihovi stari. Dživo pak opravdava takve radnje jer je svjestan da su mladi takvi. On smatra kako je stvar u vremenu, te da će se s godina urazumiti. I Niko, dundo Kamilov, u razgovoru s Pjerićem, ustaje protiv mladenačke ljenosti i nesposobnosti, napada mlade jer ne uviđaju da je sramota biti neobrazovan:

Jeda si kojoj noćas vrata razbio, kako je vaša užanca? Svu noć se skitate, dezvijana mladosti; malo na skulu hodite, malo umijete, gradu sramotu činite, a sebi ste smrt. Injorant čovjek ni sebi žive ni svomu gradu. (...)

*Bože, jeda bog dâ da bude potreba da išteš da se meštru za tebe javim, da na tebe veće nastoji, da ti večer lega. Ma jes, od te dobi sad itko na skulu hodi! Sramota je u ovom gradu sad na skulu hodit, a nije sramota ne umjet ni legat ni pisat.*¹⁵²

Niko prigovara i zbog noćnih izgreda, štipanja i susreta s ljubavnicama. Govori kako se srami današnjih mladih jer su neodgovorni i nerazboriti.

¹⁵⁰ M. Držić: *Djela* (ur. F. Čale), 1979., str. 644-645.

¹⁵¹ M. Držić: *Novela od Stanca, Tirena, Skup, Dundo Maroje*, 1962., str. 160.

¹⁵² Isto., str. 170–171.

U komediji *Dundo Maroje*, Tripče zaključuje da se čovjek toliko namuči da bi imao djecu i brine se za njih, no poslije ima samo nevolje i muku:

*Pojmi duše, ustavi se, kolora te je smela! Vrag uzeo i djecu, makar i tko se afatiga činit ih, pokli se za nje tolika fastidija imaju.*¹⁵³

A Baba Perina, u razgovoru s Petrunjelom i Perom zaključuje:

*Brižna, luda mladosti, vele ti ludijeh stvari činiš.*¹⁵⁴

U *Tireni*, Radat konstantno progovara o mladima, napadajući ih da su nemarni:

*Mladost je obijesna kakono sit tovar,
za razlog nesvijesna, ne mari n'jednu stvar.*¹⁵⁵

I mladi se bune protiv svojih roditelja, smatraju da ih odrasli ne razumiju, a nekada su isto živjeli kao oni. Sinovi se žele osloboditi roditeljske stege, a nevjeste svojih svekri. U komediji *Dundo Maroje* mladi razmišljaju o svojim razjapljenim roditeljima govoreći kako su i oni nekad bili mladi i u mladenačkom elementu:

*Pijero: Smiješni su ovi oci: ne spomenuju se er su oni u mladost mahnitiji od nas bili. Imali bi nas puštati da živimo na naš način, a mi bismo pak naše sinove puštali da živu na njihov način u libertati. Tot bi veće vječni mir bio među oci i sinovima: oni bi po naših molitvah živjeli kako i Matuzalem, mi također po molitvah, naših sinova. Tot bi naš život bio i dug i miran; a ovako: oni su nemirni s nami, a mi s njimi.*¹⁵⁶

Isto i u *Noveli od Stanca* gdje, nakon što Miho govori o svom iskrcavanju iz kuće i noćnim provodima, Vlaho zaključuje:

*Smiješni su oci ovi! Neće im se nijedna
da su i oni bili svi lovci kako i mi sad,
ki noćno lovimo kako i jeji.*¹⁵⁷

I u *Tireni* Miljenko progovara kako su svi u mladosti nerazumni:

Vikaju er mladost mladosti provodi,

¹⁵³ M. Držić: *Dundo Maroje, Novela od Stanca*, 2007., str. 43.

¹⁵⁴ Isto., str. 137.

¹⁵⁵ M. Držić: *Novela od Stanca, Tirena, Skup, Dundo Maroje*, 1962., str. 86.

¹⁵⁶ M. Držić: *Dundo Maroje, Novela od Stanca*, 2007., str. 63.

¹⁵⁷ Isto., str. 200.

sad kad ih zla staros u tamni grob vodi;

kako da nijesu nigda mladi bili

*i mladost u bijesu huđe od nas vodili.*¹⁵⁸

I mladi i stari su svjesni da čovjek nije savršen, te da ima svoje grijehe. To prihvaćanje čovjekove nesavršenosti jedno je od obilježja renesansne kulture, time i shvaćanje zanosa mladih. I dok jedni roditelji osuđuju takvu razvratnu mladež, uspoređujući je s njima samima u mlađim danima, drugi pak shvaćaju da je čovjekov put takav da mora proći fazu gdje se golema životna energija ulaže u nepodopštine, razbludnost, istraživanje, odrastanje te da će se s godinama i odrastanjem doći u fazu razumnog i mudrijeg. Iskustvo oduvijek najviše koristi čovjeku da sazrije i nauči životne lekcije. O mladima se izjasnio Držić u Prologu *Dunda Maroja* rekavši da je *mlados po svojoj naravi nesvijesna i puna vjetra i prignutija je na zlo neg na dobro; i pamet nje ne raširuje se dalje neg koliko joj se oči prostiru, i nju veće volje vladaju neg razlog.*¹⁵⁹

7. SLOBODA IZRAŽAVANJA: PSOVKE, KLETVE, ZAKLINJANJA, VULGARIZMI

Psovke se u hrvatskom jeziku odnose na spolnost, spolne organe, vrijeđanje rodbine, izjednačavanje ljudi sa životinjama i slično. Ono što je svojstveno renesansnim djelima, pa tako i Držiću jest psihološko oblikovanje pojedinog lika kroz specifičan govor, čime pisac stvara žive slike ljudskih karaktera. Nailazimo na raznorazne usporedbe ljudi sa životinjama: pas, kuja, jarac, magarac, svinja... Nailazimo i na kletve, vrijeđanja i falocentrične psovke najčešće: *idi k vragu, vrag te odnio*. Psovke po Mihailu Bahtinu spadaju u različite forme i žanrove uličnog govora. One prožimaju karnevalsku atmosferu. Dalje u tekstu prikazat ćemo takve primjere.

Miho u *Noveli*, vulgarno odgovara Vlaha o hasasima (kapetani noćne straže) koji su imali dužnost da noću obilaze gradske straže:

Useru hasase! Ter što će hasasi?

*Od Place čuva' se, indje svudi lazi.*¹⁶⁰

¹⁵⁸ M. Držić: *Novela od Stanca, Tirena, Skup, Dundo Maroje*, 1962., str. 94.

¹⁵⁹ M. Držić: *Dundo Maroje, Novela od Stanca*, 2007., str. 14.

¹⁶⁰ Isto., str. 200. u značenju: *poserem*

Miho se obraća Vlahu služeći se psovka:

*Kurvine zlostare, s kijem ti se 'e sastala!*¹⁶¹

U *Veneri i Adonu*, Vukodlak odgovara Kojaku govoreći za Grubišu:

(...) I govna li ovoga

*mislite ženiti?*¹⁶²

Tijekom razgovora Vukodlaka, Kojaka i Grubiše, zbog Vukodlakovih izjava oboje mu odgovaraju pogrdom usporedbom:

Kojak: Probav', svinjo, vino,

inako t' ovaj bat omlatih o glavu. (...)

Grubiša: Kurvine hlapine (značenje: kmet, prostačina)!¹⁶³

Vulgarno odgovara Bokčilo Maroju, dok se tuži da je gladan i žedan:

*Ovo, odkle sam iz Grada, nijesam se usrao, ni sam imao čim s tvojom hranom.*¹⁶⁴

Maroje pogrdom naziva svoga sina lupežom, nitkovom, huljom; lopovom, psom:

*„Quel che piace a vostra signoria, signor Marino!" Meštre! Signor! U kolajini! U velutu! Gdje mi su dukati, moje pet tisuć, manigodo jedan? S zlijem ženami? Ne odgovaraš? Dukate mi moje, dukate, ribaode jedan! Bježiš, ne odgovaraš, pse jedan?*¹⁶⁵

Ugo "časti" pogrdom riječima Petrunjelu i Lauru govoreći im da su kurve i da će ih ubiti:

Fer Tio, mattar te ancora, puttana, e puttana tua padrona mattar. Fenga cancar a tutti! (...)

Petrunjela: Nut, vrag ti dušu ne uzeo! Puttana dir a signora, e mi šon puttana?! Lažeš posrjed usta tvojijeh! Tua madre, sciurelle, fratelli e tuo pare puttane! Vidiš li,

¹⁶¹ M. Držić: *Dundo Maroje, Novela od Stanca*, 2007., str. 199.

¹⁶² preuzeto: https://hr.wikisource.org/wiki/Venere_i_Adon/Prvi_prizor, 16. 6. 2016.

¹⁶³ preuzeto: https://hr.wikisource.org/wiki/Venere_i_Adon/Prvi_prizor, 16. 6. 2016.

¹⁶⁴ M. Držić: *Dundo Maroje, Novela od Stanca*, 2007., str. 16.

¹⁶⁵ M. Držić: *Dundo Maroje, Novela od Stanca*, 2007., str. 71.

*nebogo, kako nas je našao! Ne ti piu venir casa nostra, ne mi averzer, e ti špander acqua calda supra testa, tot!*¹⁶⁶

Petrunjela mu govori da ga odnese vrag te da će mu iskopati oči, a on Petrunjelu i Lauru isto proklinje spominjući vruga. Tripče koristi psovke *can, becco futuo* (pseto, jarče). Iste se psovke pojavljuju i u komediji *Tripče de Utolče*, gdje se drugi rugaju Tripčetu da ga žena vara. I Staniša se u *Grižuli* svom sinu obraća nazivajući ga nesrećom, nagrdom, rugobom:

*Maganjo, vileniče, kudije se tučeš? Gdje si stado ostavio? Kamo li si pošao?*¹⁶⁷

Ljubmir u *Tireni* proklinje Satira zbog kojeg mu pobjegne Tirena:

*Satiru nemili, da s' proklet od višnjih,
gorč'ji te vik cvili srjetali od mojih!*¹⁶⁸

I Tirena proklinje Satira:

*Ako 'e satir, proklet da si,
o satiru ti oholi,
ki nemilo tač porazi
dva ljuvena verna toli,
prijeka smrt kih razdiliti
neće ni taj divji bijes tvoj;
ljubav ih će sadružiti
ondi gdi je vječni pokoj.*¹⁶⁹

Dragić govori Kupidu da je kopile, na što mu Kupid uzvraća ljuvenom strijelom i on se zaljubljuje u Tirenu:

Dragić: Obijesno kopile, zašto neć' s mirom it?

Kupido: Kobilu ti 'e mati, a ti si kopile!

¹⁶⁶ prijevod: Ugo: *Bogamu, i tebe ubiti, kurva, i kurva tvoja gospodarica ubiti. Sve vas vrag odnio!* Petrunjela: *Tvoja mater, sestre, braća i tvoj otac kurve!* - n. dj., str. 117.

¹⁶⁷ M. Držić: *Djela* (ur. F. Čale), 1979., str. 655.

¹⁶⁸ M. Držić: *Novela od Stanca, Tirena, Skup, Dundo Maroje*, 1962., str. 96.

¹⁶⁹ Isto., str. 116.

*Na vjeru ć' plakati, ma cić lijepe vile.*¹⁷⁰

U *Skupu*, godišnicu Varivu pak vrijeđa Skup jer je nervozan zbog tezora kojega skriva:

*Ribaode, magarice, zle žene! Ovo je ruina moja. Ako ju izagnem, strah me je da ne propovije tezoro koje je u mene; a držat ju nije sikuro, ni znam što ću.*¹⁷¹

A Variva mu vraća kletvom: *Jaohi meni! Bog te ubio!*¹⁷²

Munuo pak shvaća da Skup ima tezoro pa komentira:

*(...) Tezoro, kurvin sine, gdje bih ja večeras obogatio. (...)*¹⁷³

I Tripče de Utolče svoju ženu napada pogrđnim riječima:

*Znaćeš, kučko jedna, ribaodo, zla ženo, kojijem putom greš i ke igre igraš! Neka ti dođu bratja, po ke sam poslao.*¹⁷⁴

Psovke su *neprirodne riječi koje se komu upućuju u gnjevu, kojima se što izvrgava ruglu ili koje se upotrebljavaju kao poštapalice u neuglađenu govoru*¹⁷⁵ Izgovaranje psovki itekako ima veliku ulogu u oblikovanju karaktera likova, te prikazuju koliko su zapravo važne i u iskazivanju slobode govora. Smatramo da u njima ima hedonističkog prizvuka, upravo zbog tog oslobođenja od ikakvog straha te se pritom ljudska priroda oslobađa negativnog predznaka.

8. PLES – PREPUŠTANJE UGODI

Ples se u najranijoj povijesti povezuje s ritualnim obredima, proslavama i ceremonijama. U dubrovačkom ranom novovjekovlju često se pojavljuje u imeničkom obliku tanac, koji ima značenje i plesa i igre. Plesne dionice funkcioniraju unutar veće cjeline. One imaju dramaturški važnu ulogu.

¹⁷⁰ Isto., str. 107.

¹⁷¹ Isto., str. 142.

¹⁷² Isto., str. 143.

¹⁷³ M. Držić: *Novela od Stanca, Tirena, Skup, Dundo Maroje*, 1962., str. 169.

¹⁷⁴ preuzeto:

https://hr.wikisource.org/wiki/Trip%C4%8De_de_Utol%C4%8De/Tre%C4%87i_%C4%8Din, 15. 6. 2016.

¹⁷⁵ preuzeto: <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>, (rječnička baza Hrvatskog jezičnog portala nastala na temelju rječničkih i leksikografskih izdanja Novoga Libera u proteklih 15 godina), 15. 6. 2016.

U *Noveli od Stanca* maskari vode tanac. Već smo prethodno spomenuli kako je to noć poklade i pira, stoga i nije naodmet ples, koji iako je dio šale prema Stancu, svoje značenje ima u privođenju drame kraju u veselom i radosnom okružju:

Maskar: Sviri, glumče veseljače,

udri, er nam srca uzavri;

pod nogami nije nam drače,

a imamo krila u igri.¹⁷⁶

Držić je ...*uvedo u tako sjajnu zamišljenu i ostvarenu kompoziciju farse i glazbu i ples dajući glavnoj sceni nov element, koji još više ističe i dovodi do vrhunca veselje mladosti i hedonističku radost života (...).*¹⁷⁷ Uz jelo, piće i udvaranje ide i ples. Tako se, u *Tireni*, u prisjećanju svojih sretnijih dana mladosti, dok nije tugovao za vilom, prisjeća Ljubmir:

Er mene tko čuje cvileći gorko tač

sa mnome tuguje, sa mnome dili plač;

razgovor a prî bîh i družba vesela

diklica planinskih i divic od sela.

S večera do dzore pripijevah u pjesni

jak slavic od gore njih slatke ljuvezni

i š njima izvođah tanačce po travi

i mlados provođah veselo u slavi.¹⁷⁸

Nakon što pastiri i satiri boj biju za Tirenu, što se u literaturi prikazuje kao moguća moreška, sklapaju mir, a drama završava u veselom tonu:

Ovdi s tancom čine mir, i s tancom odhode za vilom¹⁷⁹

U *Veneri i Adonu*, Vlade uz vile spominje i ples kojim zavode:

Vrati se, sinko moj, k tvomu stanku, mîle,

¹⁷⁶ M. Držić: *Dundo Maroje, Novela od Stanca*, 2007., str. 216.

¹⁷⁷ F. Čale: *Marin Držić: Tirena, Grižula, Novela od Stanca, Dundo Maroje, Skup, Tripče de Utoiče, Hekuba*, 1971., str. 41.

¹⁷⁸ M. Držić: *Novela od Stanca, Tirena, Skup, Dundo Maroje*, 1962., str. 72.

¹⁷⁹ Isto., str. 125.

*ne hodi mi takoj, da te ne uzmu vile,
ke noćno kon vode, moj sinko ljubeni,
t anačce izvode u gori zeleni.*¹⁸⁰

U komediji *Tripče de Utoľče*, Tripče kori svoju ženu jer ga vara, spominjući ono što je griješno - plesati s drugim muškarcima: *Tripče je zatvoren u tamnici, žena mu sama u mušcijeh haljinah tance, s tuđijem ljudmi tance izvodi.*¹⁸¹

Ples stvara veselu, ritmičku, radosnu atmosferu koja uobličuje zabavu uz obilje vina i hrane ili pak pomirdbe, što se veže na ugodu odnosno hedonistički ugođaj.

9. FUNKCIJE HEDONIZMA U DRŽIĆEVU OPUSU

Kako bismo objasnili funkcionalizam hedonističkih elemenata u opusu Marina Držića, vratit ćemo se na renesansu kao razdoblja koje nakon srednjega vijeka i okrenutosti prema božanskom, točku težišta prebacuje na ovozemaljski život, prihvaćajući čovjeka kao nesavršeno biće, onakvime kakav on u suštini jest. Velika kulturna i građanska obnova, želi čovjeka ostvariti u svim njegovim vrlinama, istovremeno prihvaćajući njegovu manjkavost. Na važnosti dobiva njegova sloboda, koja se ne odnosi samo na društvenu sferu već i na intiman život pojedinca. Hedonizam je dio čovjeka, nagon koji čovjek ima prema užitku života, opuštanjem, zadovoljenju svojih potreba u dokolici.

Mihail Bahtin proučava kulturu srednjeg vijeka i renesanse te govori kako hedonizam svoje korijenje vuče iz poganskih manifestacija, koje kratkotrajno slave obrnutu sliku svijeta. Boris Senker u članku *Karnevalsko u Dundu Maroju*, piše kako se za vrijeme karnevala dehijerarhijerizira svijet, te da su svi ljudi izjednačeni, slobodni i u potpunosti lišeni normi, zakona i vladajućeg poretka. Iz podataka koje navodi Bahtin, slavlje se svodi na pijančevanje, prejedanje, seksualne činove, nasilje, psovke, kletve, zaklinjanja i drugo. Taj oslobođen duh pojedinaca, koji se ne mora kontrolirati, te koji sve negativno prikupljene misli i emocije izbacuje tijekom karnevalskih dana, podsjeća, u današnje vrijeme na - psihoterapiju. Karnevali su

¹⁸⁰ preuzeto: https://hr.wikisource.org/wiki/Venere_i_Adon/Prvi_prizor, 16. 6. 2016.

¹⁸¹ preuzeto: https://hr.wikisource.org/wiki/Trip%C4%8De_de_Utol%C4%8De/Tre%C4%87i_%C4%8Din, 15. 6. 2016.

obilje smijeha i uživanja. Nakon kratkotrajnog obilja hedonizma, ljudi su se vraćali svijetu propisanih vrijednosti, vladajućem poretku i realnosti života. Taj hedonizam oslobađa od obveza i društvenih stega, što Držić prikazuje svojim dramama, odnosno karakterno oblikovanim likovima. Njegove drame pisane su za vrijeme poklada i pireva. To su obredi slavlja koji podrazumijevaju hedonistički tretman, no u renesansi, ipak profinjenijega tipa u obliku komedija, što ističe Boris Senker u članku *Karnevalsko u Dundu Maraju*. Nadalje napominje kako komedija prikazuje upravo ljude kakvi oni u suštini jesu; pametni, glupi, prosti, obrazovani, neuki, vulgarni, škrti, pohotni, konzervativni, mladi, stari itd. Oni piju, obilno jedu i nezasićeni su, predstavljaju se u svojoj prirodno-tjelesnoj-materijaliziranoj biti, nasmijavaju svojim priprostim jezičnim izražavanjem. Čitateljima i gledateljima na taj se način likovi približavaju te se oni identificiraju s njima. Držić na to i računa kako bi svoje humanističke nazore o potrebi obrazovanja, osvješćivanja duha i razboritosti prenio na gledatelje i čitaoce, te neposredno utjecao na promjene u društvenoj zajednici.

Dok neki u hedonizmu pretjeruju, drugi pak nalaze ravnotežu u svojim željama i mogućnostima. Čovjek je nesavršeno biće i kao takvo trebalo bi se ostvariti u svojoj biti, spoznati svoje vrline i sposobnosti kako bi se u njima mogao ostvariti i tako djelovati, navodi D. Fališevac.¹⁸² Tijelo je u središtu izučavanja *...tijelo je mudrost posjedovanja materije vlastite prolaznosti, beskonačnosti u konačnosti vlastitih granica, trenutačna neograničenost u nesagledljivu trajanju ograničenja*.¹⁸³ Hedonizam je dio čovjeka i njegove prirode, o njemu su se pjesme pisale od početaka gdje se slavio život, vino, ljubav. Antički liričari utjecali su i na renesansne književnike. Tradicijski naslijeđena bit karnevala, antičke pjesme slavljenja dokolice i života, renesansni preporod u rađanju ovozemaljskog nesavršenog čovjeka; prožimaju se i rađaju hedonistički svjetonazor koji je sastavni aspekt čovjekova života, jer je čovjek misaono, društveno, duhovno i prirodno biće. To je dovoljna građa za stvaranje iznimnih književnih djela, koja su suvremena i petsto godina kasnije, u svom prikazanju ljudske prirode, potreba, želja i u konačnici prilagodbe individua sa svojim suštinskim bićem; društvu koje nastoji funkcionirati kao zajednica.

¹⁸² D. Fališevac: „Iz Držićeve radionice: Oblikovanje karaktera“, u: *Dani Hvarškoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*, 2009., str. 83–111.

¹⁸³ Z. Mrkonjić: „O Držićevoj teatralnosti“, u: *Marin Držić: zbornik radova*, 1969., str. 456.

9. 1. Realitet i metaforika hedonističkih likova

*Renesansna filozofija obilježena je djelomično sukobom između akademskog aristotelizma i ponovno otkrivenoga platonizma, a djelomično pokušajima sinkretizma tih dvaju sustava.*¹⁸⁴ U Platonovu djelu *Fedar* tematizira se dijalog između Sokrata i Fedra. O tome je podrobnije pisao i Jure Zovko u djelu *Ogledi o Platonu*. Fabula je sljedeća: Fedar uvodi Sokrata u raspravu o nastanku ljubavi, preuzimajući riječi Lisije, kojima je Fedar oduševljen. Sokrat nastoji uputiti Fedra u samu bit erosa. Počinje sa tvrdnjom da eros predstavlja jednu vrstu žudnje. Zaljubljenim čovjekom vlada 'bolest', oni sami sobom vladati ne mogu. Zaljubljenici ne mare za svijet oko sebe, već uživaju u zanosu. Sastaju se želeći zadovoljiti svoju požudu. Dok govori o zaljubljenom čovjeku, Sokrat smatra da je taj čovjek podložan i ovisan o drugome. Iz teksta se dalje iščitava kako zaljubljen čovjek postaje rob svoje strasti. Šteti obrazovanju svoga duha, a i duha voljenog. Želi ga samo za sebe. Zaljubiti se značilo bi biti lišen samoga sebe. Sokrat govori o silama koje nas motiviraju. Žudnju koja čini Eros razlaže na požudu koju smatra urođenom, i na misao koju smatra stečenom. Ukoliko misao ima prevlast nad nama, vodi nas onome što je za nas najbolje – onda govorimo o razboritosti. Ukoliko požuda preuzima vlast nad nama, okrećemo se hedonizmu i uživanju u prolaznim čarima.¹⁸⁵ Ova bi se filozofija mogla primjeniti na većinu likova Držićeva stvaralačkog opusa, iako se promjena uviđa u novom prihvaćanju čovjeka u svojoj biti; supostojanje hedonističkog i platonističkog u čovjeku (primjer se ogleda u *Ljubmiru*).¹⁸⁶ Držićevi likovi mladih zaljubljenika poput Kamila, Ljubmira, Dragića, Miljenka itd., tipični su renesansni modeli sentimentalnih mladića koji tuguju za vilom ili djevojkom i nisu u stanju utjecati na svoju sudbinu, vođeni su požudom. Zatim su tu likovi pohotnika poput Arkulina i Lonea; likovi s nekom seksualnom tegobom i porokom, poput Tripčeta ili pak Stanca; likovi poput Mara, Vlaha, Nika, Pijera koji su raspušteni i razbludni. *Ljubav je 'zemaljska hrana' koja kruni samoposjedovanje tijela onim što čini da tijela mogu, bez želje za posjedovanjem i bez razgraničenja vlasništva, pripadati jedna drugima.*¹⁸⁷ Yvonne Knibiehler u knjizi *Seksualnost kroz povijest*

¹⁸⁴ *Leksikon Marina Držića*, natuknicu uredio: L. Boršić, 2009., str. 599.

¹⁸⁵ Platon: *Iljon, Gozba, Fedar*, Beograd, 1970.

¹⁸⁶ Z. Bojović: „Držićevi likovi kao nosioci ideja epohe“, u: *Marin Držić – svjetionik dubrovačke renesanse*, 2009., str. 14. parafrazirano

¹⁸⁷ Z. Mrkonjić: „O Držićevoj teatralnosti“, u: *Marin Držić: zbornik radova*, 1969., str. 464.

navodi kako su u XVI.st. mladićima karnevali pružali mogućnost za razvrat u bordelima i kupalištima, pri čemu se povećalo i seksualno nasilje gdje su opijeni mladići prisiljavali žene na odnose. Edward Osborne Wilson u djelu *O ljudskoj prirodi*, ističe da je jedan od najvažnijih aspekata ljudske biologije seksualnost te da čovjeku ne služi isključivo kao sredstvo reprodukcije. Tim se društvenim odnosima zaokuplja Marin Držić. *Umjetnost je često bila medij kojim su društva skidala krinku sa svojih seksualnih osjećaja.*¹⁸⁸ Pastoralno-arkadijski svijet se, već s Vergilijem i Ovidijem, bavio preispitivanjem razuma i strasti u čovjeku, odnosno čovjekovom dvojnošću duha i materije, božanske i tjelesne ljubavi, što napominje D. Fališevac.¹⁸⁹ Držić raspravlja o raznovrsnim segmentima ljudske prirode. Osim što bismo mogli zaključiti da su Držićevi 'slijepi' zaljubljenici prikaz mladih u opreci sa starima, gdje se kontrastira njihova ludost i nepromišljenost s razboritošću i mudrošću, i ukazuje na realitet dubrovačkog života mladeži. Držić ističe kako mladost služi za radosna uživanja (kroz lik Džive u *Skupu*), ali je neophodno osvijestiti se, i ne olako shvaćati važnost izobrazbe, kako tvrdi Niko također iz *Skupa* jer upravo ona dovodi čovjeka do unapređenja i osvješćivanja čovjeka kao humanističkog bića spremnog na promjene koje donose boljitak za društvenu zajednicu. Doduše, nisu samo mladi zaneseni ludošću, tu su i vulgarni i priprosti, materijalizmom zaneseni starci. Možemo pretpostaviti da Držić prikazom raznovrsnih karaktera različitih godina i mana, želi ljude osvijestiti u posmatranju njih samih u svojoj biti. Time bi potaknuli sami sebe na promjene, empatiju, želju za naobrazbom u teoriji i praksi, te da im ne bude na pameti tek puki užitek kao životna vodilja, već da pridonese napredovanju boljeg danas društvene zajednice. Ono što zagovara je ravnoteža života. *Čovjekovo uživanje u današnjici izobličavalo se kadikad u najvulgarniji hedonizam, on je olako zaboravljao i osnovne norme morala, a ne samo humanističke ideale harmonična života.*¹⁹⁰ Držić u dramama stvara likove po obrazcu standardnih renesansnih komičkih tipova, uz njegovu umjetničku inovaciju, oblikovanja likova kao individua prožetih duhom dubrovačke ondašnje stvarnosti, realiteta. *Istina je, u Držićevim komedijama ima dosta tipova, situacija i postupaka, često već i otrcanih, iz latinske i talijanske komedije, koja se je u njegovo doba već počela mehanizirati, ali je on sve te elemente slobodno kombinirao i primjenjivao, smještajući radnje u svoju*

¹⁸⁸ L. Tiefer: *Spolnost*, Zagreb, 1986., str. 12

¹⁸⁹ *Leksikon Marina Držića*, natuknicu uredila: D. Fališevac, 2009., str. 18.

¹⁹⁰ D. Fališevac: „Iz Držićeve radionice: oblikovanje karaktera”, u: *Dani Hvarškoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*, str. 107.

doživljajnu sferu i dovodeći na pozornicu likove iz Dubrovnika i okolice sa svim njihovim značajnim pokretima, govorom i uzrečicama.¹⁹¹ Karakter gradi na temelju nove slike aktivnog čovjeka koji pozdravlja ovozemaljski život i njegove naslade. O tipu lika piše Boris Senker, koji studiju Richarda Hosleya *The formal Influence of Plautus and Terence* o pojavljivanju ustaljenih likova u renesansi (zajednički antičkoj, rimskoj i talijanskoj književnosti) uspoređuje s likovima Držićevih komedija. Studija govori kako su primarni muški likovi starac, sluga te prevareni muž, a ženski mlade djevojke, kurtizane, udovice. Sekundarni su likovi svodnici ili svodilje, razmetljivci, nasamareni ljubavnici, sluškinje. Ipak, Senker u primarne likove stavlja sluškinje jer su ljubavna očitovanja u tom staležu – primjerice *Pometova i Popivina Peri te Munuova i Pasimahina Grubi* – svojevrsna protuteža ne samo bolećivu dunižanju mladih ljubavnika nego i staračkoj pohoti, ili njihova lascivna inačica, pa se sluškinje ni sa stajališta zapleta, makar onoga usporednog ne čine viškom.¹⁹² Likovi se u Držića temelje na antitezama što čini osnovni semantički i sintaktički obrazac njegova opusa.¹⁹³ Suprotnosti su to između škrtih gospodara i mladih prevrtljivih slugu, mladosti i starosti, muških i ženskih likova: *Naime, parovi temeljeni na tjelesnim, duševnim, moralnim i drugim oprekama jedan su od najstarijih i najpouzdanijih načina izazivanja smijeha.*¹⁹⁴, a svrha komedije je da nasmije, ali i pouči. U *Noveli od Stanca* uočavamo kako Držić gradi mišljenje o gradu kao izvoru noćnih ludorija, razblude i podvala gdje se mladi iskradaju iz domova kako bi stvarali pustolovine. Likovi mladih oblikovani su tako da reflektiraju realnost dubrovačke sredine i njezina hedonističkoga zova. Time likovi postaju bliži čovjeku, jer u njima čitatelji prepoznaju sebe. Tripčetov pretjerani hedonizam u alkoholu, čini ga gubitnikom, jer mu taj porok presuđuje u trenutku kad želi razotkriti ženin preljub. Njemu okolnosti nisu bile po volji, a njegova reputacija dodatno je kumovala neuspjehu razotkrivenja. Obradena tema vjenčavanja starijih ženika s mlađim djevojkama, vjerojatno je kritika sjedinjavanja ljudi koji su u potpunoj opreci. *Sadržaji, smislovi i značenja monologa i dijaloga u Držićevim komedijama oblikovani su na temelju modernih ranonovovjekovnih psiholoških uvida u čovjekov karakter i temperament, uvida koji su se oslanjali kako na razne antičke karakterologije i opise*

¹⁹¹ M. Kombol: *Povijest hrvatske književnosti do preporoda*, Zagreb, 1961., str. 165.

¹⁹² B. Senker: „Likovi u Držićevim plautovskim komedijama i renesansni sustav komičkih tipova”, u: *Kazališne razmjene*, 2002. str. 28.

¹⁹³ *Leksikon Marina Držića*, natuknicu uredio: L. Rafolt, 2009., str. 20.

¹⁹⁴ B. Senker.: „Likovi u Držićevim plautovskim komedijama i renesansni sustav komičkih tipova”, u: *Kazališne razmjene*, 2002, str. 25.

čovjekove prirode tako i na moderne, humanističko-renesansne uvide u individualnu ljudsku prirodu, kao i na posmatračko oko samog pisca, na njegovo iskustvo i poznavanje čovjeka.¹⁹⁵ Najistaknutiji, u tom pogledu, lik je Pometa. Pometov hedonistički svjetonazor pretjeranog konzumiranja hrane, ukazuje na ovozemaljski užitak. *On je vitalno središte tjelesne zbilje i osjetilo cjelovite tjelesne realnosti – ne srce ili mozak koji parcijaliziraju vitalne funkcije.*¹⁹⁶ U liku Pometa satkana je filozofija o ljudima koji se aklimatiziraju s vremenom te čekaju povoljnije prilike za djelovanje. Pomet je proždrljivac, egocentrik, inteligentan, lukav, snalažljiv i samouvjeren. D. Fališevac u članku *Iz Držičeve radionice: oblikovanje karaktera* primjećuje kako Pometove riječi potvrđuju njegova djela jer unatoč rajskim trenucima jedenja i pijenja, kada ga posao zove, on napušta vlastiti užitak.¹⁹⁷ On uživa u životnim slastima, na gastronomskom i ljubavnom planu, no njega to ne preuzima ili kontrolira. Njegov hedonizam jest smisao njegova života, no on zna da svemu treba naći ravnotežu, stoga mu nije teško u datom trenutku uskratiti sebi, kako bi poslije došla još veća nagrada, o čemu piše i F. Čale.¹⁹⁸ Ta filozofija Pometova racionalnog hedonizma podsjeća i na onu kirenske i epikurejske škole, opisanu u djelu Alberta Bazala *Povijest filozofije I*. Oni su učili da ne treba robovati vlastitim zadovoljstvima te da je prihvatljivija mala bol ako slijedi veći užitak, dok su drugi smatrali kako je cilj života neuznemirenost koja se postiže trezvenim razumom. *Čovjek nije ništa unaprijed određeno, nego je ono što po vlastitoj volji sebi odredi kao cilj.*¹⁹⁹ Nasuprot njemu stoji Popiva, kojeg je hedonizam preplavio i nije trezven poput Pometa. On ne misli unaprijed, nego, poput svog gospodara Mara, živi punim plućima i nesposoban je razmišljati izvan okvira svojih želja. Kad Popivi stvari izmaknu kontroli, on se ne „akomodava“, već se odaje mislima o nasilju i zločinima usmjerenim na Pometa. Maro, kao i Popiva, u bezizlaznoj situaciji, prepušta se nasilju kao rješenju. Njih dvojica ne znaju se „akomodavati“ s vremenom. Dok Mara napušta svaka nada i volja za životom, Popiva ipak smatra da ne treba očajavati te da se svemu može naći „remedijo“. Tu se uviđa da je na tragu Pometa, no samo na tome i ostaje, što

¹⁹⁵ D. Fališevac: „Iz Držičeve radionice: oblikovanje karaktera“, u: *Dani Hvarškoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*, str. 105.

¹⁹⁶ Z. Mrkonjić: „O Držičevoj teatralnosti“, u: *Marin Držić: zbornik radova*, 1969., str. 458.

¹⁹⁷ D. Fališevac: „Iz Držičeve radionice: oblikovanje karaktera“, u: *Dani Hvarškoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*, str. 83–111.

¹⁹⁸ F. Čale: *Marin Držić: Tirena, Grižula, Novela od Stanca, Dundo Maroje, Skup, Tripče de Utoľče, Hekuba*, 1971.

¹⁹⁹ D. Fališevac: „Iz Držičeve radionice: oblikovanje karaktera“, u: *Dani Hvarškoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*, str. 106.

zaključuje Ana Prolić Kragić.²⁰⁰ B. Senker u radu *Karnevalsko u Dundu Maroju* smatra da u Držićevoj podjeli na ljude razumne, iskrene, *ljude nazbilj*; i ljude nasilne, lakome, *ljude nahvao*, prevladavaju ljudi nahvao. I vjerojatno time Držić odašilje svoju poruku. Kako čovjek treba prepoznati svoje vrline i mane, svoje sposobnosti, usavršiti ih i ostvariti se: *Na svjetlo pozornice, jednako kao na pozornicu društva, izlazi samosvjesni pojedinac, zaokupljen svojim htijenjem i svojim ograničenim ali realnim, prepoznatljivim ciljevima. Aktivni, poduzetni čovjek vođen snažnim nagonom samoodržanja, zamjenjuje na evropskoj suvremenoj pozornici krotkog i pasivnog junaka – mučenika sakralne drame. Ono što ga vodi njegovim postupcima više nije milost, sudbina ili razum, već ono iracionalno, čuvstvo, strast ili kako to izražavaju renesansni dramaturzi, 'afekt'*.²⁰¹ Pometov hedonistički stil života, osim u oblikovanju njegova karaktera kao ovozemaljskog bića koji savladava svoje sposobnosti u suštini, omogućuje i ostvaraj humoristične crte komedije. Njegove ode trbuhu, nabiranje raznovrsne ukusne hrane, vina, udvaranje Petrunjeli izazivaju smijeh jer je ljudima njegova relanost, hedonističko poimanje života, zapravo blizak, realan i živopisan. *Renesansnu ideju hedonizma, koja je podrazumevala afirmaciju zadovoljstva i uživanja i životne radosti u najširem i najbogatijem značenju, puniju i primjereniju od one koju je probudio humanizam devizom carpe diem, Držić je takođe prometnuo preko svojih junaka i preko delova drama na više načina, i kao eksplicitnu poruku i konstitutivno, u građenju niza likova.*²⁰²

9. 2. Žena: putena grješnost i duh nevinosti

Žene se kod Držića pojavljuju u liku svodilja, kurtizana, nevjesta, sluškinja, majki, udovica. Prikaz sluškinja koje pobuđuju žudnju u muškarcima, Držićev je odraz realnih događaja u Dubrovniku. Često ukazuje i na sam problem neugodnosti i iskorištavanja, kojima su godišnice bile izložene. Iako se u udvaranjima nazire humor, prvenstveno zbog upotrebe tradicijske folklorne baštine u obliku lascivnih pjesmica, Držić ipak želi ukazati na neprimjereno ponašanje prema njima, a tako i

²⁰⁰ *Leksikon Marina Držića*, natuknicu uredila: A. Prolić Kragić, 2009., str. 612.

²⁰¹ N. Batušić i V. Švacov: „Drama, dramaturgija, kazalište“, u: *Uvod u književnost* (ur. Z. Škreb i A. Stamać); 2000., str. 454.

²⁰² Z. Bojović: „Držićevi likovi kao nosioci ideja epoha“, u: *Marin Držić – svjetionik dubrovačke renesanse*, 2009., str. 18.

osvijestiti problem žene u društvu, od najnižeg do najvišeg staleža što primjećuje S. Stojan.²⁰³

Tjelesnost je, kako smo već više puta spomenuli, vrlo važna u razdoblju renesanse. Žene ili prodaju svoja tijela, ili su njihovim tjelesnim 'savršenstvom' opsjednuti netrezveni mladi i pohotni starci. *U bujnosti renesansnog noćnog života, žena je bila inkarnacija strasti i požude.*²⁰⁴ Njihova tjelesna vanjština implicira na mušku silnu intimnu, odnosno tjelesnu želju za njima. Stoga su česti likovi Držićevih komedija žene svodnice i preljubnice, kurtizane jer su one realnost Dubrovačke republike. Žena kao noćno zadovoljstvo, u suprotnosti je sa kodom idealizirane žene, renesansne petrarkističke Laure. Valentina Gulin Zrnić piše kako se u Dubrovniku, položaj žene definirao unutar bračne zajednice.²⁰⁵ Prednost muškaraca nad ženama uviđala se u političkom, gospodarskom, u javnom i društvenom životu. Patrijarhalan i tradicionalan način vođenja života ispaštala je samo isključivo žena: *Ženska putenost i seksualnost smatrale su se izazovima za čast žene i obitelji te su ustanovljeni strogi modeli ponašanja kojima se takva ženska priroda kontrolirala.*²⁰⁶ Gulin Zrnić, nadalje podsjeća kako Nikola Vitov Gučetić u *Dijalogu o ljepoti* spominje četiri vrline žene, a to su sram odnosno stidljivost, pobožnost, ljepota i čistoća. Spolna čistoća žene bila je čimbenik časti muškarca-supruga i rodne obitelji žene. Zatim se Gulin Zrnić nadovezuje na promjene u ponašanju žena u trenucima odijevanja, raskoši i kićenja, uređivanja, što dodatno ističe njihovu vanjštinu. Kada majke sinova, u Držićevim dramama, komentiraju mlade potencijalne nevjeste, prigovaraju im i zbog ukrašavanja i dokoličarenja. Ukrašavanje, kao što smo već spomenuli, kršćanstvo smatra simbolom nemoralna. Žene su u Dubrovniku bile ograničene na život unutar kuće, a plemićkim djevojkama dolikovalo je sjediti kod kuće, učiti kuhati, vesti, tkati, što navodi Zdenka Janeković Römer.²⁰⁷ Gulin Zrnić progovara o dvojakom promatranju ženskog postojanja. Žena je s jedne strane ideal ljepote, majčinstva, čistoće; dok je s druge strane simbol grijeha spolnosti i putene grješnosti. Takva podjela postoji i u Držićevim likovima, zaključuje Gulin Zrnić, pasivne i nevine su Ančica, Pera i Andrijana, a u suprotnosti nailazimo na Mande i

²⁰³ *Leksikon Marina Držića*, natuknicu uredila: S. Stojan, 2009., str. 736–737.

²⁰⁴ S. Stojan: *Slast tartare*, 2007., str. 166.

²⁰⁵ V. Gulin Zrnić: „O jednom pristupu drugom spolu u tri čina: kaleidoskop ženskih slika u Dubrovniku 15. i 16. st.”, u: *Čovjek, prostor, vrijeme: književnoantropološke studije iz hrvatske književnosti*, 2006., str.

²⁰⁶ Isto., str. 116.

²⁰⁷ *Leksikon Marina Držića*, natuknicu uredila: Z. Janeković Römer, 2009., str. 887–890.

Anisulu koje su aktivne, nemoralne, poduzetne te sudjeluju u ostvarenju svojih ciljeva. Možda bismo ovu suprotnost mogli protumačiti kako je čovjek, sagledan renesanskim svjetonazorom, ovladan i istovjetan sa svojim vrlinama i manama, ostvariv u potpunosti kao ovozemaljsko biće. Mande i Anisula su nemoralne, no one vladaju situacijom i pobjednice su drame, zaključuje Gulin Zrnić, dok Andrijana, Pera i Ančica ovise o drugima kako bi se njihovi životi rasplesali, očito nebitno u kojem smjeru i kako. Renesansni čovjek mora uzeti svoju sudbinu u svoje ruke, a ne čekati višu silu da njegov život učini smislenim. U šesnaestom stoljeću dolaze do izražaja samosvjesne žene poput Cvijete Zuzorić, Mare Gučetić, Nikoline Rastić, Margarete Menčetić... one su izravno sudjelovale u duhovnom životu grada, o čemu govori Zdenka Janeković Römer.²⁰⁸ M. Tatarin smatra da je glas Mione kao samosvjesne žene, glas borbe za ženska prava.²⁰⁹ U *Grižuli* ona progovara o mitu o Amazonkama naglašavajući kako su nekad one vladale svijetom; iznosi činjenice o potlačenosti žene, odnosno o ženinoj inferiornosti naspram muškaraca. Ona je razborita i poziva žene na osviješćivanje. Kritizira primitivizam koji je prisutan u društvenom životu Dubrovnika. Njezin govor u duhu je humanizma; težnja o individualnom ostvarenju osobe. Govori kako muškarci ne bi preživjeli bez žena jer ih one oblače i hrane. Naziva ženski rod razumnijim, svetijim i boljim u odnosu na muški. Nastavlja kako žene sve daju svom muškarcu, a pogotovo ljubav, no jedino što dobiju zauzvrat su suze odnosno nesreća. Držić ovdje progovara u ime svih žena, pozivajući ljude da spoznaju pogrešnost svoga stava i ponašanja prema njima. Napad je to i na zakone u Dubrovniku koji su se prema ženi odnosili kao prema stvari, kojoj je mjesto u bračnoj zajednici određeno rješavanjem kućanskih poslova. Gulin Zrnić zaključuje kako žene nisu imale pravo glasa, one su bile muškarčeve marionete. Razmišljanjem i pisanjem o ženama kao superiornijim bićima naspram muškaraca, otvorio se proces emancipacije žena.

9.3. Karnevali i pirne svečanosti

Narodna kultura ima hedonističko naslijeđe u sebi. Ona se suprotstavljala ozbiljnoj crkvenoj formi i tadašnjem režimu, kroz ulične svetkovine karnevalskog tipa, posebnim smjehovnim kultovima i obredima...Karneval je općenarodan i postoji od

²⁰⁸ Isto.

²⁰⁹ *Leksikon Marina Držića*, natuknicu uredio: M. Tatarin, 2009., str. 501–502.

pamtivijeka. U njemu svi sudjeluju, raduju se i dio su njega. *Prazničnost je ovde postajala oblik drugog života naroda, koji je privremeno stupao u utopijsko carstvo univerzalnosti, slobode, jednakosti i blagostanja.*²¹⁰ Karneval je označavao slobodu od vladajućeg poretka te na određeno vrijeme ukinuo hijerarhijske podjele i norme. Predstavljao je jednakost svijetu. U knjizi Bahtin navodi kako su se u vrijeme karnevala stvarale posebne forme uličnoga govora i uličnih gesti, kako dolazi do pogrđnih naziva iz nježnosti, tapšanja po trbuhu, a pojavljuju se i nepristojni izrazi i riječi. Nadalje se govori kako psovke stvaraju posebnu karnevalsku atmosferu u znaku slobode izražavanja. Svojevrsna je logika izokrenutosti, parodije, degradiranje, svrgavanje, travestije. Sve to zajedno u isto vrijeme preporuča i obnavlja. Puk u vrijeme karnevala uzima predah od svakodnevnih obveza te se rekuperiraju u zabavi i uživaju u neumjerenom obilju hrane i pića, pa i tjelesnim užicima. Ono što Bahtin navodi kao učestalo jesu slike materijalno-tjelesnog naslijeđa narodne kulture i to jedenje, pijeње, tjelesni užitci. *U Rableovom delu obično se ističe krajnja prevlast materijalno-telesnog načina života: slika samog tela, jedenja, pijeња, pražnjeња, polnog života.*²¹¹ Tu još spadaju i poruge, kletve, nepristojnosti. Ono nadalje, simbolizira narod koji se vječno obnavlja i napreduje. Groteskna slikovitost izaziva smijeh, koji u renesansi ima radosni i veseli ton, te on kao i karneval obnavlja. Bahtin napominje kako je smijeh u srednjem vijeku označavao pobjedu nad strahom, a u renesansi označava slobodu: *Karnevalski odnos prema svetu najdublja je osnova renesanse književnosti.*²¹²

B. Senker u *Karnevalsko u Dundu Maroju*, piše kako je u vrijeme karnevala sve obilatije: jela, odjeća, zdravice, opremljenost stana, igre, maskiranje, veseli smijeh, šale, ples... Gozba označava pobjedu i slavlje, stoga bismo mogli pretpostaviti kako su Pometovo nabiranje bogate trpeze i komunikacija s hranom, zapravo unaprijed ukazivale na Pometov konačan trijumf u drami: (...) *tijelo trijumfira u svečanosti okusa, u obredu svoje obnove koji nimalo slučajno priziva sliku obnavljanja godine, proljeća.*²¹³ Karnevalsku simboliku obnavljanja uviđamo u pastoralnim Držićevim dramama, gdje se spominje razbludno proljeće, buđenje arkadijskog okruženja. Vrlo važna dodirna točka s karnevalom je obilje jela i pića, tjelesni užitci, nasilje, sloboda.

²¹⁰ M. Bahtin.: *Stvaralaštvo Fransa Rablea i narodna kultura srednjega veka i renesanse*, 1978, str. 16.

²¹¹ Isto., str. 26.

²¹² Isto., str. 32.

²¹³ Z. Mrkonjić: „O Držićevoj teatralnosti“, u: *Marin Držić: zbornik radova*, 1969., str. 461.

Senker zaključuje da se *Držićeva komedija ne dodiruje s karnevalom, nego se duboko prožima s njim*.²¹⁴ Značajna je groteska, koja predstavlja preuveličavanje fantastičnih razmjera, gdje se ljudi ili životinje, prikazuju u neobičnom, fantastičnom, nakaznom ili komičnom obliku čime se omogućuje da nadnaravna bića ili mrtvaci uđu u svijet i djeluju kao dobročinitelji ili pak izruguju određene profesije i vladajuće, o čemu piše Senker. Motiv ludila u groteski služi kako bi se ona oslobodila lažne istine ovoga svijeta. To je posljedica napuštanja sustava vrijednosti i njegova pravila. *Groteskni prikazi čovjekove prirode ponajčešće se povezuju sa žanrom farse, no mogu se pronaći i u najrazvijenijim oblicima komičke dramaturgije, posebice u žanru renesansne eruditne komedije*.²¹⁵ Komedije su se pripremale i prikazivale u pokladno vrijeme. Komedije su igrali *isključivo muškarci, a izvodile su se uglavnom samo u pokladno vrijeme*.²¹⁶ Vrijeme je to plesova, igara i radosti i veselja. B. Senker zaključuje da se iz Prologa *Dunda Maroja* može iščitati kako se održavanje karnevala shvaća kao obvezujuća tradicija. S druge strane, navodi, da su Držić i njegove glumačke družine odgovorni za *produkciju jednoga razmjerno novog oblika pokladne zabave – kazališta – jer su prijašnjim predstavama, na koje Dugi Nos podsjeća, dokazali svoju glumišnu kompetenciju, ostavili dobar i trajan dojam na Dubrovčane, stekli njihovu naklonjenost, te sad grad od svojih Pometnika očekuje da ga i dalje jednako uspješno razonođuju svojim predstavama*.²¹⁷ U vrijeme Držićeva djelovanja, karneval doživljava reformu u Italiji, i postaje više turistički prizor, izmijenjeno tradicijsko naslijeđe. Umjesto prostačkih elemenata unosili su se kulturniji oblici kao što su povorke, maskerate i komedije. Držićev *Dundo Maroje* sadrži elemente karnevala. O tome piše Senker u spomenutom radu, napominjući kako se likovi kao što su Laura, Maro i Pera prerađavaju u druge osobe, bilo to pod drugim imenom, boljim socijalnim statusom ili pak promjenom roda. Sve te zablude kratkotrajnog su vijeka. Maro se u Rimu predstavio kao bogati mladić, koji se prepustio plandovanju, nasuprot svog života u Dubrovniku, gdje je morao raditi. Hedonistički likovi koji uživaju u jelu, piću, ženama, kao da su ispali iz karnevalskih

²¹⁴ B. Senker: „Karnevalsko u Dundo Maroju”, u: *Marin Držić – svjetionik dubrovačke renesanse*, 2009., str. 167.

²¹⁵ L. Rafolt: „Držićeve koncepcije tijela i tjelesnosti i istraživanje seksualnih alteriteta u ranom novovjekovlju”, u: *Marin Držić – svjetionik dubrovačke renesanse*, 2009., str. 90.

²¹⁶ N. Batušić i V. Švacov: „Drama, dramaturgija, kazalište”, u: *Uvod u književnost* (ur. Z. Škreb i A. Stamać); 2000., str. 453.

²¹⁷ B. Senker: „Karnevalsko u Dundo Maroju”, u: *Marin Držić – svjetionik dubrovačke renesanse*, 2009., str. 153–154.

povorki. Nositelji su osobina koje podsjećaju na pokladne dane. Tradicijska karnevalska atmosfera i renesansni svjetonazor zastupaju slobodu pojedinca i njegovo prepuštanje sebi, onome što ga zadovoljava. *Novela od Stanca* prikazuje jednu karnevalsku atmosferu noćnih pohvata, smicalica mladih, koji su iz nasilnog mačevanja, i posjetama ženama sumnjiva morala, prešli na novelu ili šalu. Prerušeni, maskirani prodali su priču Stancu o pomlađivanju, a stjecajem okolnosti u korist su im došli i s pirnog slavlja, ljudi maskirani u vile, što je potpomoglo uvjeravanju priče o pomlađivanju: *Tema pomlađivanja brijanjem iz 'Novele od Stanca' ima paralele u pirnom i pokladnom lakrdijanju, što je i Držić mogao poznavati.*²¹⁸ Magijska čuda su neuobičajena. Valentina Gulin Zrnić govori o dubrovačkoj ženidbenoj politici vlastele. Razlozi sklapanja braka pretežito su bili političke ili gospodarske naravi, a ključni motiv bio je kolektivni interes, očuvanje imovine. Takve hladne zakonitosti i konvencije kršile su se na kazališnim daskama. Dramske predstave toga razdoblja svjedoče o propitivanju svrhe takvih normi.

²¹⁸ M. Bošković-Stulli: „Držić i dubrovački folklor“, u: *Marin Držić 1508. – 2008.*, 2010., str. 177.

10. ZAKLJUČAK

Nakon iščitavanja Držićevih drama možemo zaključiti da se u njima u velikoj mjeri javljaju hedonistički elementi koje smo, s obzirom na njihovo pojavljivanje, podijelili u nekoliko skupina.

U poglavlju o gastronomskim užicima uviđamo da se ponajviše o hrani progovara u komedijama *DundoMaroje* i *Skup*. Hrana je tjelesno zadovoljenje, ekstazično iskustvo ili pak izražava društveni status i karakter čovjeka. Prikaz je prirodnog obilja i obnavljanja.

Uživanje u vodici i rujnom vincu, nalazi se u većini sljedećih Držićevih djela: *Dundo Maroje*, *Tripče de Utoľče*, *Grižula*, *Skup*, *Venera i Adon*, *Džuho Krpeta*, *Tirena*. Vino je radost života i uživanja u dokolici.

Motiv kurtizane, svodilje, žene preljubnice dio su tipskih likova koje Držić uvodi u svoja djela, individualizira ih po uzoru na dubrovačku sredinu. Prostitucija se javlja u djelima *Dundo Maroje* i *Tripče de Utoľče*. Prodaja tijela u službi je užitka i novčane dobiti, ovisno o liku i njegovoj motivaciji. Dok se kurtizane i svodilje bogate i uživaju u dijamantima, novcima i zlatu, muški su likovi vođeni požudom rastrošni, nepromišljeni ili pak zbog svog poroka ispadaju rogonje. Prostitucija je zanat koji je u Dubrovniku urodio plodom i njemu su najčešće podložni mladi, što se spominje i u *Noveli od Stanca*.

Udvaranja u obliku lascivnih pjesmuljaka koji korijenje vuku iz narodne folklorne baštine, pronalazimo u *Dundi Maroju*, *Skupu*, *Grižuli* te *Veneri i Adonu*; dok štipanje godišnica, koji se javlja kao problem društva i društvenog statusa, nalazimo u *Dundi Maroju*, *Grižuli* i *Skupu*. Spolna nemoć starijih osoba koje se žele osposobiti kako bi mogli zadovoljiti svoje mlađe žene javljaju se u liku Stanca (*Novela od Stanca*) i Tripčeta (*Tripče de Utoľče*). Mitološki likovi koji su česti u Držićevim djelima, točnije pastoralama, u službi su usputne pojave ili pak određene namjene, alegorije. Tako u *Tireni* i *Grižuli* osim bića koja izravno upućuju na žuđenje (npr. Plakir), spominju se i seljaci i pastiri koji uzdišu za vilama i nemoćni su uzeti svoju sudbinu u ruke, što ne priliči renesansnom aktivnom čovjeku. Ljuvena bol često je zamaskirana u erotske žudnje, što kompletira lik i čini ga tipičnim renesansnim čovjekom, stapajući duhovno i tjelesno.

U poglavlju o mladima, ulazimo u sferu rasonode, pustolovina, rastrošnosti i neodgovornosti. Oni su poseban model u kojemu očitavamo enormnu zastupljenost užitaka i osobnog zadovoljstva. *Novela od Stanca, Dundo Maroje, Skup, Tirena i Grižula*, posredno i neposredno odaju slike mladih kao nesavjesnih, nepromišljenih, razbludnih osoba.

Poglavlje o slobodnom izražavanju, gdje pripadaju psovke, zaklinjanja, kletve i vulgarizmi, predstavljaju jednu vrstu slobode i karakterizacije likova. Nalazimo ih u svim djelima Marina Držića. Užitak može proizvesti psovka, pogrdni naziv ili vrijeđanja. Referiraju se na prikaz čovjeka u njegovoj prirodi kojoj pripada. One služe za otpuštanje straha, negativnih osjećaja prouzrokovanim uznemiravanjem, što je vrlo blisko učenjima epikurejske škole o svrsi užitka.

Za ples, koji zaokružuje većinu radnji, pokazali smo, da je u funkciji predstavljanja vesele i radosne atmosfere, u kakvoj se većina pastorala i farsa završava. Plesa ima u *Noveli od Stanca, Tireni, Veneri i Adonu*. Također ples ima svoje korijenje i u magijskom, ritualnom. A ima i svoj senzualni ton.

Na samome kraju, posvetili smo se funkcijama hedonizma. Kroz poglavlja o realitetu i metaforici lika željeli smo naglasiti kako Marin Držić oblikuje svoje likove u njihovom dualizmu duhovnom i tjelesnom, razumnom i iracionalnom. Novina u renesansi o poimanju čovjeka u njegovoj dvojnosti i u njegovoj aktivnosti u ovozemaljskom životu, služi Držiću kako bi osvijestio svoju publiku ukazujući, kroz smijeh, na njezine mane. Držić ne osuđuje, niti moralizira određene poroke, no zagovara razboritost. Zagovara ravnotežu u čovjekovu životu. Uz vrline, razboritost i prilagodbu, čovjek se treba aktivirati i ostvariti u svojoj biti. U središtu putenih užitaka je žena, čija pojava izaziva žuđenje, time i nerazboritost muškaraca. Držić progovara u ime žena, smatra da bi trebale imati veća prava nego što im je Republika pripisivala.

Držićeve drame pisane su u vrijeme poklada i vjenčanja; jedinstvena prilika za pisanje komedija, nasmijavanje puka, kritiku i pouku. Karneval je dopuštao ljudima da se prepuste svojoj tjelesno-materijaliziranoj biti i tu njihovu grotesknu-bestijalnu prirodu, koja vrhunac doživljava u pokladne dane, koristi, obrađuje i ukazuje Marin Držić. Tradicijski naslijeđena bit karnevala, antičke pjesme slavljenja dokolice i života, renesansni preporod u rađanju ovozemaljskog aktivnog nesavršenog

čovjeka; prožimaju se i rađaju hedonistički svjetonazor koji čini sastavni dio čovjekova života.

Radost života u dokolici objedinjeno je u hedonističkom tonu kroz stihove Radata u slavnoj Držićevoj *Tireni*:

*Ljubav je živiti s družinom junáci,
rujno vince piti s dobrim veseljací,
popijevke veselo junačke spijevati
i činit sve selo u igri stojati,
i tance na vrime s seljankam izvodit,
i igram takime blaženim dan vodit.
Nevjeste oto i mi tej lijepe gledamo,
besjedimo š njimi, tamašimo i igramo;
u igri štípljemo, gdino se prigodi.
i po š'ji pleštemo i indje kadgodí.²¹⁹*

²¹⁹ Marin Držić: *Novela od Stanca, Tirena, Skup, Dundo Maroje*, 1962., str. 97–98.

LITERATURA:

Bahtin, Mihail: *Stvaralaštvo Fransoa Rablea i narodna kultura srednjega vijeka i renesanse*, Nolit, Beograd, 1978.

Banić-Pajnić, Erna: "Žena u renesansnoj filozofiji", u: *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, god. 30., br. 1-2 (59-60), 2004., str. 69–89.

Batušić, Nikola. Švacov, Vladan: „Drama, dramaturgija, kazalište“, u: *Uvod u književnost* (ur. Zdenko Škreb i Ante Stamać), Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2000., str. 441–485.

Bazala, Albert: *Povijest filozofije I.*, Episteme, Zagreb, 1988.

Bogdan, Tomislav: *Ljubavi razlike: tekstualni subjekt u hrvatskoj ljubavnoj lirici 15. i 16. stoljeća*, Disput, Zagreb, 2012.

Bogišić, Rafo: „Pastorala Marina Držića“, u: *Marin Držić: zbornik radova* (ur. Jakša Ravlić), Matica hrvatska, Zagreb, 1969., str. 98–120.

Bogišić, Rafo: *Marin Držić sam na putu*, HAZU, Zagreb, 1996.

Bogišić, Rafo: *O hrvatskim starim pjesnicima*, Matica hrvatska, Zagreb, 1968.

Bojović, Zlata: „Držićevi likovi kao nosioci ideja epoha“, u: *Marin Držić – svjetionik dubrovačke renesanse: Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa (Pariz, 23. – 25. listopada 2008)*, (ur. Sava Anđelković i Paul-Louis Thomas) Disput, Zagreb, 2009., str. 11–23.

Bošković-Stulli, Maja: „Držić i dubrovački folklor“, u: *Marin Držić 1508. – 2008.* (ur. Nikola Batušić i Dunja Fališevac), HAZU, Zagreb, 2010., str. 177–187.

Chevalier, Jean. Gheerbrant, Alain: *Rječnik simbola*, Jesenski i Turk, Zagreb, 2007.

Čale, Frano: *Marin Držić: Tirena, Grižula, Novela od Stanca, Dundo Maroje, Skup, Tripče de Utočče, Hekuba*, Školska knjiga, Zagreb, 1971.

Držić, Marin: *Novela od Stanca, Tirena, Skup, Dundo Maroje* (ur. Ivan Dončević), PSHK 6, Matica hrvatska, Zagreb, 1962.

Držić, Marin: *Djela* (uredio Frano Čale), Centar za kulturnu djelatnost Zagreb, Zagreb, 1987.

Držić, Marin: *Djela* (uredio Frano Čale), Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1979.

Držić, Marin: *Dundo Maroje, Novela od Stanca*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2007.

Fališevac, Dunja: „Iz Držićeve radionice: Oblikovanje karaktera“, u: *Dani Hvarškoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*, god. 35, br. 1, 2009., str. 83–111.

Fališevac, Dunja: „Dubrovnik – otvoreni i zatvoreni grad“, u: *Čovjek, prostor, vrijeme: književnoantropološke studije iz hrvatske književnosti* (ur. Živa Benčić i Dunja Fališevac), Disput, Zagreb, 2006., str. 169–189.

Filozofski leksikon (ur. Stipe Kutleša), Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2012.

Franičević, Marin. Švelec, Franjo. Bogišić, Rafo: *Povijest hrvatske književnosti III*, Liber, Zagreb, 1974.

Grmača, Dolores: „Držićevi grijesi u tri prizora“, u: *Marin Držić 1508. - 2008.* (ur. Nikola Batušić i Dunja Fališevac), HAZU, Zagreb, 2010., str. 247–279.

Gulin Zrnić, Valentina: „O jednom pristupu drugom spolu u tri čina : kaleidoskop ženskih slika u Dubrovniku 15. i 16. stoljeća“, u: *Čovjek, prostor, vrijeme: književnoantropološke studije iz hrvatske književnosti* (ur. Živa Benčić i Dunja Fališevac), Disput, Zagreb, 2006.; str. 103–132.

Gulin Zrnić, Valentina: „Antropološka vizura povijesti: Držićev Dubrovnik“, u: *Etnološka tribina: Godišnjak Hrvatskog etnološkog društva*, god. 26., br. 19, 1996., str. 151–169.

Henriques, Fernando: *Historija prostitucije I*, Epoha, Zagreb, 1968.

Hrvatski enciklopedijski rječnik (ur. Vladimir Anić, Ranko Matasović i dr.), Novi Liber, Zagreb, 2002.

Kalin, Boris: *Povijest filozofije*, Školska knjiga, Zagreb, 2006

Knibiehler, Yvonne: *Seksualnost kroz povijest*, AGM, Zagreb, 2004.

Kolumbić, Nikica: „Boccacciova novela VIII-10 i Držićev Dundo Maroje“, u: *Marin Držić: zbornik radova* (ur. Jakša Ravlić), Matica hrvatska, Zagreb, 1969., str. 346–366.

Kombol, Mihovil: *Povijest hrvatske književnosti do preporoda*, Matica hrvatska, Zagreb, 1961.

Lavrnić, Ilija: *Književnost istočnih naroda i antike*, Quimedia, Poreč, 2012.

Leksikon Marina Držića (ur. Slobodan P. Novak, Milovan Tatarin i dr.), Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2009.

Marks, Ljiljana: „Nadnaravno žensko“, u: *Zbornik Zagrebačke slavističke škole 2002*. (ur. Stipe Botica), FF press, Zagreb, 2003., str. 78–89.

Mrkonjić, Zvonimir: „O Držićevoj teatralnosti“, u: *Marin Držić: zbornik radova* (ur. Jakša Ravlić), Matica hrvatska, Zagreb, 1969., str. 447–476.

Platon: *Ijon, Gozba, Fedar*, Kultura, Beograd, 1970.

Primorac, Jakša: *Poj ljuveni – pučko pjevanje u renesansnoj Dalmaciji*, Književni krug, Split, 2013.

Novak, Slobodan Prosperov: *Povijest hrvatske književnosti: Od humanističkih početaka do Kašićeve ilirske gramatike 1604.*, Antibarbarus, Zagreb, 1997.

Novak, Slobodan Prosperov: *Vježbanje renesanse: Predavanja iz književnosti na Sveučilištu Yale*, Algoritam, Zagreb, 2008.

Rafolt, Leo: „Držićeve koncepcije tijela i tjelesnosti i istraživanje seksualnih alteriteta u ranom novovjekovlju“ u: *Marin Držić – svjetionik dubrovačke renesanse: zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa (Pariz, 23. – 25. listopada 2008)*, (ur. Sava Anđelković i Paul-Louis Thomas) Disput, Zagreb, 2009., str. 79–116.

Senker, Boris: „Karnevalsko u Dundu Maroju“, u: *Marin Držić – svjetionik dubrovačke renesanse: zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa (Pariz, 23. – 25. listopada 2008)*, (ur. Sava Anđelković i Paul-Louis Thomas) Disput, Zagreb, 2009., str. 147–175.

Senker, Boris: „Likovi u Držićevim plautovskim komedijama i renesansni sustav komičkih tipova“, u: *Kazališne razmjene*, 76., 2002., str. 9–32.

Sironić, Milivoj: *Rasprave o helenskoj književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb, 1995.

Skok, Petar: „Držićev Plakir“, u: *Putovima kanonizacije: zbornik radova o Marinu Držiću (1508. – 2008.)*, (ur. Nikola Batušić i Dunja Fališevac), HAZU, Zagreb, 2008., str. 138–162.

Solar, Milivoj: *Povijest svjetske književnosti*, Golden marketing, Zagreb, 2003., str. 78.

Solar, Milivoj: *Teorija književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.

Stojan, Slavica: *Slast tartare: Marin Držić u svakodnevnicu renesansnog Dubrovnika*, HAZU, Zagreb-Dubrovnik, 2007.

Tiefer, Leonore: *Spolnost*, Globus, Zagreb, 1986.

Veenhoven, Ruut: „Hedonism and happiness“, u: *Journal of Happiness Studies*, vol. 4, pp. 437 – 457, 2003.

Zovko, Jure: *Ogledi o Platonu*, Naklada Jurčić, Zagreb, 2006.

Wilson, Edward O.: *O ljudskoj prirodi*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2007.

Mrežne stranice:

Držić, Marin: *Džuho Krpeta*, https://hr.wikisource.org/wiki/D%C5%BEuho_Kerpeta (4. 6. 2016.)

Držić, Marin: *Tripče de Utolče*, https://hr.wikisource.org/wiki/Trip%C4%8De_de_Utol%C4%8De/Drugi_%C4%8Din (15. 6. 2016.)

Držić, Marin: *Venera i Adon*, https://hr.wikisource.org/wiki/Venere_i_Adon/Prvi_prizor (4. 6. 2016.)

<http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search> (15. 6. 2016.)

<http://www.wineq.org/index.php?p=108> (4. 6. 2016.)

SAŽETAK

U razdoblju renesanse budi se zanimanje za čovjekovu tjelesnost i prirodnost. Hedonizam svrhu života i čovjekova djelovanja traži u senzualnim i duhovnim zadovoljstvima, a prisutan je u slavljima, praznicima i blagdanima gdje se puk oslobađa društvenih stega. U radu istražujemo ima li i u kojoj mjeri hedonističkih elemenata u djelima najznačajnijeg hrvatskog i priznatog europskog renesansnog komediografa Marina Držića. U poglavljima o gastronomskim, enološkim i putenim užicima, mladosti, slobodnom izražavanju i plesu istražili smo i ispisali citate. U zadnjem poglavlju objašnjava se funkcija hedonističkih elemenata u djelima te na koji način se oni ostvaruju i odakle potječu.

KLJUČNE RIJEČI: Marin Držić, renesansa, hedonizam, karneval

ABSTRACT

In the Renaissance period interest in human corporeality and nature awakes. Hedonism is searching purpose of life and human activity in sensual and spiritual pleasures. Hedonism is mostly present in celebrations and holidays, when people are liberal and feel free. In this paper, we are searching for hedonistic elements in the works of the most important Croatian and European Renaissance playwright Marin Držić. In the chapters of gastronomy, enology, sensual pleasures, youth, free expression and dance, we have written down quotes that are confirming the existence of hedonistic elements in plays. In the last chapter we explained the function of hedonistic elements in the paper, their origin and the methods of their realization.

KEY WORDS : Marin Držić, Renaissance, hedonism, carnival